

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет іноземних мов
Кафедра перекладу та слов'янської філології

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри

(підпис) (прізвище, ініціали)
«__» _____ 20__ р.

Реєстраційний № _____
«__» _____ 20__ р.

**ВИКОРИСТАННЯ КОМПОНЕНТІВ КОМПАРАТИВІСТИКИ НА
УРОКАХ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

Кваліфікаційна робота студентки групи
АЗЛМ-22
ступінь вищої освіти магістр
спеціальності
014.02 Середня освіта (Мова і література
(англійська))
Зеркаль Яни Володимирівни

Керівник: доктор філософії
Гостра К. В.

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS _____ Кількість балів _____

Голова ЕК _____

(підпис) (прізвище, ініціали)

Члени комісії

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

ЗАПЕВНЯННЯ

Я, Зеркаль Я. В., розумію і підтримую політику Криворізького державного педагогічного університету з академічної доброчесності. Запевняю, що ця кваліфікаційна робота виконана самостійно, не містить академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Я не надавала і не одержувала недозволену допомогу під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело.

Із чинним Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в роботах здобувачів вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету ознайомлений. Чітко усвідомлюю, що, в разі виявлення у кваліфікаційній роботі порушення академічної доброчесності, робота не допускається до захисту або оцінюється незадовільно.

(Я. Зеркаль)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ КОМПАРАТИВІСТИКИ.....	8
1.1.Компаративістика та компаративний аналіз.	8
1.2.Специфіка компаративістики на уроках вивчення художнього твору.....	20
1.3.Методи і прийоми компаративного аналізу під час вивчення художнього твору.....	27
Висновки до 1 розділу.....	33
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ КОМПОНЕНТІВ КОМПАРАТИВІСТИКИ НА УРОКАХ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	35
2.1.Практичне застосування елементів компаративістики в процесі вивчення художніх творів	35
2.2.Аналіз планів-конспектів уроків з елементами компаративістики.....	39
2.3. Методичні рекомендації щодо практичного застосування компонентів компаративістики на уроках зарубіжної літератури	43
Висновки до 2 розділу.....	58
ВИСНОВКИ.....	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	62
ДОДАТКИ.....	68

ВСТУП

В сучасній українській школі міжпредметні зв'язки відіграють важливу роль. Учні готують не лише сприймати і вивчати кожен навчальний предмет ізольовано, а вчать поєднувати знання і уміння з різних областей науки і вчитися використовувати їх у житті. Практична значимість міжпредметних зв'язків полягає у розкритті сутності одного предмету у зв'язку та у порівнянні з іншим предметом. Це стосується і зарубіжної літератури, яка не може вивчатись окремо від історичного контексту, географічних особливостей або знань з біології, музики, адже все це разом формує фонові знання учнів. Елементи компаративістики присутні майже на кожному уроці і їх роль дуже важлива: сприяти розширенню кругозору учнів.

Шкільна освіта все більше потребує нових ефективних методів роботи з учнями на уроках, нових підходів і форм викладання шкільних предметів. Все це тісно пов'язане з необхідністю формування творчої, компетентної особистості, здатної самостійно орієнтуватися в стрімкому потоці інформації, яка вміє критично мислити, екологічно висловлювати та відстоювати свою власну думку й інтереси. Це вимагає від шкільної освіти створення таких умов, які б забезпечували б кожній дитині можливість повноцінного розвитку, самореалізації та самовизначення. При цьому велике значення в системі шкільної освіти приділяється вивченню художньої літератури як основного джерела формування у дітей загальнолюдських цінностей, необхідних якостей характеру, знань для успішної соціалізації їх у суспільстві та взаємодії з іншими. Вважається, що література – це дзеркало моральності, неповторне мистецтво слова, яке очищає і збагачує духовний світ людини.

Використання елементів компаративістики – це шлях подолання «стіни» між великим обсягом теоретичної інформації і практичним інтересом учня. Вчені та науковці вважають компаративістику обов'язковою частиною сучасного уроку та вивчення цієї сфери лінгвістики необхідним для розвитку сучасного літературознавства.

Теоретико-методологічну основу магістерської роботи склали праці таких науковців як О. Гордієнко [6], Н. Ісаєва [14], С. Сафарян [34], В. Доманський [9], С. Павличко [28], Р. Гром'як [22], С. Старостин [37], О. Орлова [27] та інші. Проблеми системного і порівняльного аналізу в історії зарубіжної літератури освітлено в працях Г. Поліщук [32], Л. Мацевко-Бекерської [23]. Принципи компаративізму чітко визначені у працях О. Гордієнко [6], І. Папуші [29]. Праці таких науковців як О. Мориконь [25], Л. Науменко [26], Л. Мірошниченко [24], К. Печончик [30] описували методологію компаративного аналізу художнього тексту. Вивчали взаємозв'язок різних літератур, у тому числі і українську, з зарубіжною в контексті світового літературного процесу Л. Бондаренко [1], Д. Наливайко [38]. Також введенню елементів компаративістики у сучасні уроки зарубіжної літератури та модернізації системи освіти присвячені роботи Б. Шалагінова [40], А. Градовського [7], О. Куцевол [17], О. Криворучко [15]. Елементи методичних концепцій, які розкривають творчі здібності учнів, формують політкультурну компетентність на уроках з використанням компаративного аналізу, представлені Ф. Штейнбук [41], Л. Чередник [39], І. Слоневської [36]. В процесі написання магістерської роботи ми також зверталися до словників та довідників.

Всебічне дослідження процесу включення елементів компаративного аналізу в зміст уроку зарубіжної літератури є актуальним, так як практика використання елементів компаративного аналізу показує необхідність введення методів та прийомів, які стимулюють в учнів інтерес до уроків літератури, а також сприяють формуванню та розвитку мисленнєвої діяльності при вивченні твору; знайомство зі специфікою компаративістики як особливої частини вивчення зарубіжної літератури та методикою її навчання допоможе зрозуміти та розширити уявлення учнів про літературу, про самотність й оригінальність твору, сприятиме більш осмисленому його сприйняттю.

Незважаючи на значний науковий доробок у розробці проблеми використання компаративістики на уроках зарубіжної літератури, багато питань залишаються не до кінця висвітленими, що спричинило вибір теми

кваліфікаційної роботи «Використання компонентів компаративістики на уроках зарубіжної літератури».

Мета дослідження – визначити особливості використання компонентів компаративістики на уроках зарубіжної літератури.

Для досягнення мети нашого дослідження поставлено такі **завдання**:

1. На підґрунті вивчення аналізу наукової визначити сутність та особливості компаративістики та компаративного аналізу.
2. Визначити специфіку застосування компаративістики на уроках зарубіжної літератури.
3. Схарактеризувати методи та прийоми компаративного аналізу в процесі вивчення художнього твору
4. На основі аналізу наукової та методичної літератури розробити методичні рекомендації щодо практичного застосування компонентів компаративістики на уроках зарубіжної літератури та план-конспект уроку з елементами компаративного аналізу.

Об'єкт дослідження – компоненти компаративістики на уроках зарубіжної літератури.

Предмет дослідження – процес використання компонентів компаративістики на уроках зарубіжної літератури

Для написання наукової роботи було застосовано різноманітні **методи дослідження**. Серед них:

- теоретичні (аналіз наукової літератури, систематизація, класифікація і узагальнення матеріалу з обраної теми) задля аналізу й узагальнення наукової та методичної для порівняння й зіставлення різних підходів до проблеми дослідження , визначення її теоретичного підґрунтя і понятійно-категоріального апарату;
- емпіричні методи дослідження включають у себе порівняльний метод з метою зіставлення різних методів та прийомів компаративного аналізу.

Практичне значення одержаних результатів. Матеріали дослідження можуть використовуватись під час вивчення літературних творів в середніх

навчальних закладах; студентами під час педагогічної практики в школі, вчителями літератури – на уроках під час вивчення художніх творів та при організації навчально-дослідницької та проєктної діяльності учнів.

Матеріали роботи **апробовані** на Міжнародній мультидисциплінарній науковій інтернет-конференції «Світ наукових досліджень. Випуск 23» (м. Тернопіль, Україна, м. Ополе, Польща, 24-25 жовтня 2023р.) та відображені у статті «Використання елементів компаративістики у процесі вивчення зарубіжної літератури» [35].

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаної літератури, який складається з 56 найменувань, з них іноземною мовою – 15 та додатків у кількості 2. Загальний обсяг роботи складає 82 сторінки.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ КОМПАРАТИВІСТИКИ

1.1.Компаративістика та компаративний аналіз.

Сучасна методика навчання зарубіжної літератури може запропонувати велику кількість методів, прийомів та шляхів вивчення літературного твору. Однією з галузей вивчення літератури є компаративістика, суть якої можна висловити крилатим висловом «Усе пізнається у порівнянні». Існують різні трактування цього поняття, думки вчених хоч і різняться, але все ж таки сходяться в одному – компаративістика розвивається і стає більш популярною у використанні.

Разом із поняттям «компаративістика» доцільно використовувати слово «порівняння», як це зазначено у «Лексиконі загального та порівняльного літературознавства»: «Компаративістика або порівняльне літературознавство — наукова дисципліна, яка вивчає зіставлення явищ мистецтва слова з іншими подібними явищами переважно в різних національних письменствах. Доцільно в цьому значенні використовувати термін компаративізм» [19, с. 266]. Компаративізм цікавив дослідників різних епох. Так, відомо, що початок розвитку компаративістики відбувався в період романтичного захоплення екзотичними явищами мистецтва, що сприяло пошукам спільного, особливого в національних письменствах; представники ж міфологічної школи проводили дослідження праджерел, а в період позитивізму займалися вивченням компаративістами дрібних та малозначущих казусів міжнаціонального сприймання. Так виникла іронійна назва - впливологія. Але разом з тим, було зібрано обширний конкретний матеріал, що стосувався, здебільшого, рецепції іноземних письменників у даній літературі. Щодо сучасної компаративістики, то наука зараз зближується з іноземними літературознавчими дисциплінами, насамперед з теорією літератури; вона не обмежується конкретними зіставленнями та прагне встановити ширші закономірності, поєднати

генетичний контактологічний і типологічний підходи, надаючи останньому переважного значення.» [19, с. 266].

С. Павличко у своїй праці «Теорія літератури» зазначає, що літературний твір відрізняється від будь-якої іншої інформації лише типом інформації. Літературний твір сприймається безпосередньо людиною та існує лише в сприйнятті читача, а автор важливий тим, що без нього інформація б не потрапила до свідомості читачів [28]. Компаративний аналіз використовується не лише в літературі, а й в інших сферах нашого життя. Проводячи порівняльний аналіз, дослідники та практики можуть отримати уявлення про подібності та відмінності між цими двома секторами, що може стати основою для політики, практики та втручання, спрямованих на покращення добробуту працівників та ефективності організації [43]. У той час як практично всі соціальні наукові методи є порівняльними в цьому широкому значенні, у соціології термін порівняльний метод зазвичай використовується для позначення конкретного виду порівняння, порівняння цілих суспільств [45]. Таким чином розуміємо, що засіб отримання і сприйняття інформації не менш важливий, ніж сама інформація, яка передається разом із твором при вивченні літератури. Тож, можемо привести одне із визначень порівняльного літературознавства, для більш чіткого розуміння терміну і актуальності вивчення цього питання. Порівняльне літературознавство – це дослідження літератури, яке виходить поза межі окремої країни, а також вивчення зв'язків між літературою, з одного боку, й іншими галузями знань і відомостей, таких, як мистецтво (наприклад, малярство, скульптура, архітектура, музика), філософія, історія, гуманітарні дисципліни (наприклад, політика, економіка, соціологія), наука, релігія тощо – з другого боку. Тобто, це порівняння однієї літератури з іншими і зіставлення літератури з іншими сферами людського життя [11, с.14]. Дискусії про літературні залучення розроблені навколо теорії навчання, яка концептуалізує людську ідентичність як розвиток разом із виробництвом знань. Ідентичність виникає із відносин, включаючи відносини людей з книгами та іншими комунікаційними технологіями, заснованих на

мові. Завдяки винаходу мов, які можна відтворювати та представляти багатьма способами, люди навчилися створювати особисту та культурну ідентичність, складнішу, ніж у інших видів [49].

У «Літературознавчій енциклопедії», за Ю. Ковалівим, компаративістика (іншими словами, порівняльне літературознавство) виступає як наукова дисципліна, метою якої постає виявлення міжлітературних зв'язків на основі зіставлення творів та явищ національних письменств одного чи різних історичних періодів [21, с. 509]. У визначенні різних науковців спільною характерною рисою визначення обов'язково є дослідження зв'язків різних типів. Так, на думку В. Будного та М. Ільницького, компаративістика – це літературознавча дисципліна, що зіставними методами вивчає генетичні і контактні зв'язки, типологічні та інтертекстуальні відношення національних літератур, а також їхні між мистецькі й міждисциплінарні відношення [2]. Щоб більше розуміти явище компаративістики, доцільно буде охопити не лише галузь літератури, а й існування даного поняття в інших сферах людського буття. Компаративістика походить з латинської мови: «*compara*» — порівнюю, та французькою: «*la litterature comparee*» — літературна компаративістика, порівняння — та охоплює собою порівняльне вивчення фольклору, процесів взаємозв'язку національних літератур, взаємодії, взаємовпливів на основі порівняльно-історичного підходу [22].

Впродовж XIX ст. під впливом філософії позитивізму складалася компаративістика у фольклористиці, літературознавстві і взагалі у філології. Якщо розглядати цю науку з філософської точки зору, то порівняльне літературознавство — це різновид філософії, яка в ідеалі прагне до широких узагальнень про літературу, а також про зв'язок літератури з усім, що не є літературою. Як і будь-яка філософія, порівняльне літературознавство ставить під сумнів значення окремого в загальному та універсальному контексті. Наприклад, можна провести ретельне та вичерпне дослідження творчості письменника у «власному» національно-культурному просторі, але як тільки розмістити його/її творчість у ширшому транснаціональному порівняльному

контексті, неодмінно виникають абсолютно нові перспективи, а переоцінка твору здебільшого виявляється неминучою [53].

Для більш глибокого осягнення особливостей цієї науки треба розглянути історію становлення компаративістики, її особливості розвитку і визначити саме мету — для чого вона була створена. Також перш ніж розглянути, яким чином склався напрямок порівняльних досліджень в літературознавстві, а також окреслити його методологічну позицію, зазначимо, що порівняльні студії, тобто студії з використанням порівняння як одного із прийомів вивчення тексту, відомі ще задовго до виникнення літературознавчої компаративістики. Порівнянням користувались уже античні філологи і творці поетик. У XVII столітті порівняльний підхід запроваджується і стає важливим засобом пізнання у працях філософсько-естетичного напрямку або естетичної критики (Д. Дідро, Г. Лессінг, І. Кант). Саме естетична критика вперше виділила художню літературу в якості особливого предмета досліджень, чим і започаткувала науку про літературу. Окрім різноманітних зіставлень новітніх творів з творами античної класики, естетична критика широко опиралась на зіставне вивчення різних видів мистецтва, маючи на меті розкрити естетичну природу поезії, тобто розрізнити художню і нехудожню літературу. Порівняння набуло важливого значення для неofilологічного напрямку, що опиралось на досягнення порівняльно-історичного мовознавства і розвивалось в основному на позитивістській основі. Власне порівняння допомогло обґрунтувати братам В. і Я. Грімм міфологічну теорію походження поезії. Остаточним доказом їх індоєвропейської спорідненості стала деяка подібність творів, виявлена за допомогою порівняння [29, с. 11]. Кілька авторів формують безліч точок зору на предмет, підкреслюючи, наскільки по-різному можна сприймати тему в різних культурах. Якщо кожен автор пише ідеографічно, без посилання на спільні для багатьох поняття, то ціле набагато менше, ніж сума його частин [56].

Вважаємо за необхідне зупинитися саме на ролі культури у становленні компаративістики. Причини пошуку нових моделей та методологій під впливом

культурних досліджень окреслила М. Грішакова у своїй статті «State of the Discipline Towards Comparative Narrative Studies». Наприклад, вчені передбачали необхідність розміщення порівняльної літератури в постколоніальній парадигмі або вбачали майбутнє дисципліни в порівняльних медіа-дослідженнях. Якщо розглядати підхід з погляду наративності, то це ідеальний збіг міжкультурних та міждисциплінарних можливостей дисципліни [52].

Становлення окремої літературної культури можна відслідковувати, проаналізувавши деякі фактори впливу з іншої культури. Н. Ісаєва зазначає: «Кінець XIX – початок XX століття в літературознавчій науці позначився суттєвими змінами мотивації вивчення національних літератур. Висловлене та обґрунтоване Гете поняття «світова література» («Weltliteratur») було, до певної міри, імпульсом, що зосередив увагу вчених (практично всього світу) на проблемі вивчення окремих національних літератур у контексті розвитку світового літературного процесу. Саме тоді були закладені підвалини літературознавчої компаративістики, яка в XX столітті виокремилася в осібну галузь літературознавства, і зайняла провідні позиції у вивченні літератур, що належать до різних історико-культурних моделей.» [14, с. 21].

Як вважає, В. Доманський, з точки зору культурологічного підходу до мистецтва, можна говорити про різні типи художньої свідомості, які відбивають історичні типи свідомості людства: культура Давнього Сходу, Античності, Середньовіччя, Відродження, класицизму, романтизму, реалізму, діалогічної свідомості людини XX століття. Також треба підкреслити, що ці типи свідомості людства вступають в своєрідний діалог, що робить такий підхід до вивчення літератури ефективним [9]. Так ми можемо спостерігати, що компаративістика не з'явилась сама по собі, прикута увага до літератури і наук, що її вивчають, вплинула на розвиток порівняльного літературознавства. А. Гурдуз у своєму посібнику «Компаративістика і літературний процес» чітко окреслює основні етапи розвитку компаративістики:

1. «Пасивна» (донаукова) стадія розвитку (VI ст. до н. е. – поч. XIX ст. н. е.).

Літературна компаративістика має складну історію. Не дивлячись на відносну молодість її як наукової літературознавчої галузі (трохи більше 150 років), досвід використання компаративістичних елементів відомий ще з часів античності: зіставлення літературних явищ у художніх творах спостерігається вже в VI–V ст. до н.е. Приклад цьому – суперечка між Есхілом та Евріпідом у «Жабах» Арістофана про принцип зображення людини в літературі: якою людина має бути чи якою вона є. Яскравою ілюстрацією тут є і «Порівняльні життєписи» Плутарха.

Елементи компаративістики зустрічаємо також у теоретичних працях – поетиках (у «Поетиці» Арістотеля трагедію зіставлено з епосом, а епос – з історією) тощо.

2. «Активна» (наукова) стадія розвитку компаративістики визначається межами II пол. XIX ст. – наш час. Перехідний період між донауковою та науковою стадіями трактується як підготовчий етап (30-ті – поч. 80-х рр. XIX ст.). XIX ст. приносить інтенсивний політичний, суспільний і культурний розвиток, створює сприятливу атмосферу для міжнародного обміну культурними цінностями; Й. Гете вводить у цей час поняття «світової літератури» (1829), в національних системах усе більше зростає зацікавлення зарубіжними літературами. Саме в цей час компаративістика формується як наука.

Першими компаративістами (за відсутності в той час чіткої компаративістичної методології) стають французькі вчені: професор риторики Сорбонни А. Вільмен (у 1846 р. він широко запроваджує порівняльні методи під час вивчення літератур латинських народів Середземномор'я тощо), Ф. Шаль, Ж. Ампер та Е. Кіне. У 1847–1864 рр. виходить 20-томник Ф. Шаля «Дослідження з порівняльного літературознавства», де термін «порівняльне літературознавство» вжито вперше [8]. А ось, якщо говорити про інтертекстуальність, то це поняття походить від французької теорії літератури і зосереджується на стосунках між двома текстами або кількома текстами. Часто це відбувається у формі досліджень впливу одного тексту чи автора на інші

тексти чи авторів. Прикладом цього є дослідження про вплив Данте на англійську літературу. Це дослідження «*les rapports de fait*» стало основою *la littérature comparée*, або французької школи порівняльного літературознавства [51].

Імпульс для розвитку літературної компаративістики дають, зокрема, порівняльна лінгвістика, порівняльна міфологія, порівняльна фольклористика. Найбільшою одиницею вивчення літературної компаративістики є світова література як «явище вищого порядку» (М. Конрад). Уведений Й. Гете в 1829 р., термін цей досі однозначно не визначений, а питання концепції світової літератури залишається в компаративістиці одною з основних проблем [8].

Значний внесок у порівняльне літературознавство саме в Україні був зроблений М. Дашкевичем, М. Драгомановим, І. Франком [1]. У процесі вивчення історії всесвітньої літератури порівняльний метод виконує декілька функцій:

1. синтезує попереднє конкретно-історичне вивчення окремих національних літератур,
2. узагальнює його результати,
3. виявляє деякі загальні закономірності розвитку літератур, що зіставляються, і їхні відмінності [6].

Порівняльний метод, що вивчається, неухильно розвивався у лінгвістиці, поклавши основу для розвитку елементів методології. Як зазначає С. Старостин, компаративістика як порівняльно-історичне мовознавство являє собою один з найважливіших напрямків у сучасній лінгвістиці. Цей напрям виник на початку XIX ст. і з тих пір неухильно розвивався як відносно предмета вивчення, так і відносно методології. Компаративістика послужила основою для методології всього сучасного мовознавства, з'явившись, по суті, головною стимулюючою силою для виходу загальної лінгвістики на новий, науковий етап свого розвитку. До теперішнього часу компаративістика є повноцінною науковою дисципліною, що оперує строго формалізованими методами (у тому числі комп'ютерними) з метою проникнення в глиб історії

мов і реконструкції усе більше й більше віддалених від сучасності прамов людства. Структуралістська революція, що відбувалася в II третини ХХ століття і яка проголосила, зокрема, строге відділення історичного вивчення мови від синхронного, мала одним зі своїх наслідків відхід теоретичної лінгвістики від порівняльно-історичної проблематики. Порівняльно-історичне мовознавство стало в результаті сприйматися більшістю теоретиків як езотерична наука, значна кількість лінгвістів-синхроністів не розуміє основні його постулати й аксіоматику, відповідно, його досягнення часто зовсім невірні інтерпретуються в рамках загальних теорій мови [37]. Через те, що вивчення елементів компаративістики відбувається не в жорстких рамках і без виконання певних правил, можливі хибні трактування і інтерпретації термінів. Це також створює певні складнощі для науковців-компаративістів. Також важливо зазначити, що порівняльно-історичне мовознавство є найбільш розробленою галуззю лінгвістичного компаративізму. Його об'єктом є сім'ї та групи споріднених, тобто генетично пов'язаних, мов і ця галузь має за мету встановити регулярні, закономірні відповідності між спорідненими мовами і описати їх еволюцію в часі і просторі на основі доказу спільності їх походження з однієї мови-основи (або прамови). Одні його представники акцентують порівняльний (зіставний) аспект, що нагадує багато в чому підхід типологічний, а інші мовознавці – історичний, (еволюційний, генетичний) [8]. За Д. Кольером, порівняння є основним інструментом аналізу. Він посилює нашу здатність опису та відіграє центральну роль у формуванні концепції, виявляючи схожість і контраст між випадками. Порівняння зазвичай використовується під час перевірки гіпотез, і воно може сприяти індуктивному відкриттю нових гіпотез і побудові теорії [46].

Доцільно також виокремити мету компаративістського аналізу у контексті вивчення світової літератури. Порівняльний аналіз, на відміну від монографічного аналізу окремого літературного явища (твору, творчості письменника, стилю, періоду тощо), котрий полягає у поділі єдиного цілого на складники з метою вивчення внутрішньої його будови, генези і функціональних

якостей, передбачає вивчення щонайменше бінарного об'єкту, складові якого належать до різних жанрів, стилів, національних літератур, видів мистецтв і дисциплін, а також відрізняються за етнокультурними, релігійними, гендерними чи будь-якими іншими ознаками. Таким чином, метою порівняльного аналізу є вивчення між літературних, інтертекстуальних, інтердисциплінарних зв'язків і відношень [11]. Думки щодо виокремлення компаративістики як окремої науки розділяються серед вчених. Так, П. Брюнель, К. Пішуа та А. Руссо у своїй праці «Що таке порівняльне літературознавство?» трактують компаративістику як самостійну галузь науки про літературу, бо переконані, що розчинення серед інших літературознавчих підходів – це приречення її на вимирання. Але існує і протилежна думка, наприклад, польського ученого Богуслава Бакули (а ще раніше, у першій половині ХХ ст., таке ж міркування висловлював італієць Бенедетто Кроче), який вважає компаративістику не самостійною дисципліною, а галуззю історії літератури, її частиною. Вчений стверджує, що важко назвати специфічні методи дослідження, які були б властиві тільки їй. І коли на ґрунті теорії такі методи можна було б висунути, то для аналізу тексту дослідник змушений користуватися інструментарієм, загальноприйнятим у різних галузях літературознавства. Тому польський учений трактує літературну компаративістику як метатеорію. Він виходить з того, що підставою для порівняльної характеристики є не рецепція (звідси неможливість спиратися на феноменологію чи рецептивну поетику, включно з Яуссовим горизонтом сподівань), а опертя на предмет дослідження, знаходження того, що справді можна порівнювати для з'ясування спільного й відмінного [33].

Хоча літературні напрями змінюються із переходом до іншої історичної епохи або певного періоду, вплив певних компонентів треба відслідковувати увесь час, так як взаємозв'язок між культурами і періодами літератури нікуди не зникає, а в деяких культурах з часом навіть збільшується. На думку Б. Шалагінова, сучасна компаративістика — це стратегія вивчення сучасної літератури у сучасному світі. Вона прагне розкрити вплив сучасної історичної

ситуації на сучасне мистецтво у всіх його проявах та несподіваних аспектах. Важливо зауважити, що компаративістика схильна до розмивання границь між окремими гуманітарними науками, що виникли раніше, - такими, як літературознавство, культурологія, історія, соціальна психологія та іншими. Дедалі частіше компаративістика відмовляється від традиційного предмета вивчення - літератури і переходить до вивчення міждисциплінарних зв'язків. Літературу як таку дедалі частіше розглядають як одну з «соціокультурних практик» поруч з релігією, політикою, правом тощо. В європейських університетах закривають спеціалізовані кафедри історії літератури. А замість кафедр мовознавства там виникають, наприклад, кафедри мас-медіа або «комунікаційних студій», куди входить вивчення мови на рівних з комп'ютерними технологіями, теле- та Інтернет-контентом. У зв'язку з цим наші західні колеги сприймають тематичну структуру української освіти як застарілу. Вони не приймають наш досвід вивчення літератури окремо від мови та інших гуманітарних дисциплін, більше того, роздільне вивчення рідної і зарубіжної літератур [40]. У виданні «Сучасна літературна компаративістика: стратегія і методи. Антологія» за редакцією Д. Наливайка чітко зазначено позицію сучасного компаративіста: «Компаративіст вважає за необхідне інтегральне освоєння культурних традицій даної країни, але водночас він знає, що незнання хоча б однієї літератури перетворюється на незнання жодної. Він ніколи не розглядає пізнання однієї з літератур як утаємничення, початок, умову, як свого роду пропедевтику, що дає ключ до входу в храм літератури. Його тенденція полягає не у встановленні плану досліджень, пропорційного передусім до недовгого людського існування, а у створенні інтелектуального капіталу, необхідного сучасному гуманістові; він знає, що організація знань веде до їх примноження, так само, як організація життя до його подовження.» [38, с. 71]. К. Браун підходить до проблем визначення «порівняльне літературознавство», аналізуючи природу порівняння як такого, а також місце цієї практики в літературній критиці минулого та сучасного. Вона стверджує, що порівняння в його найширшому розумінні є частиною будь-якого мислення.

Певні літературні твори особливо чітко вимагають порівняльного підходу, через натяк на інші твори, або через встановлення внутрішньо-порівняльних структур (наприклад у паралельних сюжетах); такі роботи можуть разом позначатися іменником «порівняльне літературознавство». Аналізується природа «порівнянності» та різні фактори, що впливають на результати порівняння відзначаються по черзі, наприклад тема, на яку порівнюються компаранди, їх кількість і ступінь деталізації їх опису [44]. Також слід додати, що українська література, яка вивчається в контексті світової літератури також може використовувати компаративний аналіз для всебічного розвитку. Академік Д. Затонський стверджує, що світова література – це вікно у світ, яке робить фактором свідомості особистості весь багатогранний духовний світ людства. А відкрити вікно у світ – означає представити українському читачеві літературу світу: переклади, різноманітні трактування творів, особливості розвитку національних літератур» [13, с.7].

На основі всього вище розглянутого можна виокремити такі основні розділи сучасної літературної компаративістики:

- 1) порівняльно-історичне літературознавство (вивчення генетичних і контактних зв'язків);
- 2) рецептивна естетика, зокрема критична рецепція і перекладознавство;
- 3) типологічне дослідження літератури;
- 4) інтертекстуальні студії;
- 5) інтермедіальні студії (міжмистецьке порівняння - висвітлення зв'язків літератури з іншими видами мистецтва);
- 6) інтеркультуральні студії, зокрема постколоніальні студії, а також імагологія (розділ компаративістики, що вивчає образи народів у літературній рецепції інших етносів та регіонів) [7].

Дуже влучними є слова О.Галич щодо цього: «Без урахування особливостей соціального чи культурного буття народу, без володіння безліччю фактів, документів, свідчень певної доби, за якої написані дані твори, без спроб зрозуміти специфіку цієї доби літературознавцю неможливо з наукових позицій

вивчити літературний процес» [4, с. 6]. Дисципліна порівняльного літературознавства є методом вивчення літератури принаймні двома способами. Перший спосіб - порівняльне літературознавство означає знання більш ніж однієї національної мови та літератури, а також знання та застосування інших дисциплін для вивчення літератури. Другий - порівняльне літературознавство має ідеологію включення чогось Іншого, наприклад, маргінальна література в кількох її значеннях маргінальності, жанру, різних типів тексту тощо [48]. Так як літературний процес починає вивчатися ще зі школи, необхідно робити це максимально ефективно. Є. Волощук зазначає, що курс зарубіжної літератури значно більше, ніж курс будь-якої національної літератури, який розкривається у просторі світової культури, тому серед його завдань і можливостей – висвітлення духовного та естетичного досвіду людства, який втілюється в конкретному творі [3, с. 7].

Постійне застосування на практиці порівняльних аспектів вивчення літератури змінює і безперечно покращує ракурс дослідження важливих явищ і процесів у літературознавстві. Також треба відзначити, що водночас порівняльний аспект є вихідним для подальшого вивчення національної специфіки літератур, що порівнюються. Він стимулює увагу до тих явищ і процесів, які в ході ізольованого вивчення однієї національної літератури могли б здаватися другорядними. Лише у процесі багаторазового спостереження вони виявляють своє значення. Зіставлення з іншим національним матеріалом допомагає знайти новий підхід до вивчення деяких важливих явищ або процесів у національних літературах [34].

Отже, розвиток компаративістики створив умови для зміни рівня аналізу літературного твору на новий рівень. Компаративний аналіз дозволяє вивести дослідження літератури не лише за межі певної країни, а й пов'язує між собою твір та інші галузі знань, мистецтво, музику, історію, філософію. Головним інструментом компаративіста є компаративний аналіз, з особливостями якого необхідно ознайомитись на початкових етапах вивчення літератури. Так як компаративний аналіз використовується не лише в літературі, а й в інших

сферах нашого життя, він дає можливість розглядати твір під різними кутами, простежувати взаємозв'язок різних культур, епох, авторів, ідей тощо.

1.2. Специфіка компаративістики на уроках вивчення художнього твору.

Постійний розвиток підходів до навчання та вдосконалення шкільної системи потребує залучення нових ефективних методів та засобів навчання. Це зумовлено тим, що постійне використання одноманітних форм та засобів призводить до демотивації та погіршення результативності навчального процесу учнів. Методика навчання світової літератури спирається на книгу як унікальність предмета вивчення. Її цінність та необхідність для існування і розвитку довів час та історія, а невичерпний океан літератури приховує у своїх глибинах справжні скарби тисячолітнього досвіду людства [27]. Як зазначає Б. Хатчінсон, література існує не ізольовано, а в загальному контексті. Від античних драм до романів сучасності, від східного епосу до західної класики, в історії немає тексту, який був би справді самодостатнім. Людина читає й пише, працюючи в існуючих рамках персонажів, умовностей, сюжетів і приміщень; а розуміння одного твору літератури залежить від розуміння іншого твору літератури. Чим більше ми знаємо, тим більше контекстуалізуємо; чим більше ми дізнаємося, тим більше ми порівнюємо. Саме знання є порівняльним [42]. Зараз порівняльні дослідження літератури розвиваються в багатьох напрямках. Суспільство обговорює важливість національних літератур, що і диктує вибір цих літератур, а це сприяє виникненню обговорень стосовно викладання цих літератур спеціалістами, для яких ці літератури не є основними напрямками професійної діяльності, а з іншого боку, а глобалізація надає дедалі більшої плинності самим національним традиціям [47].

Окрім вивчення матеріалу саме із зарубіжної літератури, уроки зарубіжної літератури повинні, як мінімум, давати необхідну базу знань, а, як максимум, розвивати критичне і логічне мислення, вчити досліджувати, порівнювати,

аналізувати та робити висновки, які згодом зможуть допомогти у різних життєвих ситуаціях. А. Градовський у своїй праці «Компаративний аналіз у системі шкільного курсу літератури: методологія та методика: Монографія.» зазначає, що урок з елементами компаративного аналізу – це урок, на якому головну роль грає порівняльний аналіз художніх текстів. Метою такого уроку є детальне розкриття ідейно-естетичної сутності кожного з творів або процесів, які порівнюються на уроці; пріоритет надається завданням з історико-літературним поясненням відповідностей або відмінностей літературних явищ різних письменників; а також важливим є сприйняття розуміння духовної єдності, національної своєрідності у різних літературах суспільства на різних етапах культурно-історичного розвитку. Щоб досягти цілей такого наукового підходу до вивчення предмета світової літератури, який забезпечує компаративістика, треба:

1. чітко розуміти мету обраних зіставлень;
2. спрямувати на результат, глибоким осягненням твору, що вивчається;
3. забезпечити пошуковий характер діяльності;
4. встановити відповідну значущість порівняльних аспектів;
5. використовувати наочність – схеми (таблиці), які можуть створюватись протягом освоєння теми;
6. узагальнити результат виконаної роботи [7].

Урок з використанням елементів компаративістики має чітку структуру, яка допомагає вчителю підготувати правильний матеріал, досягти визначених цілей уроку і отримати гарний результат.

Урок світової літератури передбачає використання різних форм компаративного аналізу. Форми порівняльного методу:

1. природно-порівняльний метод – метод, який може виявляти природу різnorідних об'єктів;
2. історико - типологічне порівняння – метод, що пояснює подібність явищ, незв'язаних за своїм походженням, однаковими умовами генезису;

3. історико - генетичне порівняння – метод, який пояснює подібність явищ результатом їхнього споріднення за походженням;
4. порівняння – не менш важливий метод, за яким фіксуються взаємовпливи різних явищ [7].

Л. Мірошниченко розглядає генетичні зв'язки на таких рівнях:

1. тематологічний (спільні теми, сюжети, мотиви);
2. генетичний (роди, види, жанри);
3. міфологічний (складові літературного твору або процесу).

Контактні зв'язки літератури розглядають як прояви взаємовідносин між письменниками, школами, течіями, літературами. Компаративний аналіз має на меті шляхи вивчення світової літератури як єдиного світового літературного процесу [24].

Урок зарубіжної літератури з використанням компаративного аналізу, що проводиться вчителем, має включати в себе такі етапи уроку:

- I етап – підготовчий;
- II етап – реалізації;
- III етап – узагальнення.

Підготовчий етап слугує для визначення контактних та генетичних зв'язків двох художніх творів. Вони встановлюються під час вивчення епохи, часу написання творів, знайомства учнів з тогочасною суспільно-історичною обстановкою, особливостями літературного процесу, біографії та творчого шляху письменника та історії виникнення задуму твору, сюжету (запозичені сюжети, образи) [7]. Наприклад, О. Тумбо в своїй роботі порівнює «Макбета» Вільяма Шекспіра та «Смерті комівояжера» Артура Міллера, щоб проілюструвати як кожна з цих двох п'єс використовує різні теми, драматичну іронію та монолог, щоб надати своїм творам особливого ефекту та привернути увагу аудиторії. Адже кожен письменник використовує власний унікальний стиль, щоб запам'ятатись і справити враження на читачів [55].

Другий етап уроку – реалізація. Вчитель організовує роботу по розгляду типологічних зв'язків, які визначаються подібністю літератур. У цьому випадку

увага учнів зосереджується на подібностях та відмінностях в даних творах на рівні теми, сюжету, системи образів, а також на розгляді окремих найсуттєвіших елементів. Учні вчаться аналізувати спільні та відмінні риси різних художніх явищ, як залежить зовнішня форма твору від внутрішньо-контактних та психологічних сферам літературної творчості письменників різних літератур.

Третій етап компаративного аналізу – узагальнення. Учні роблять висновки про особливості світоглядних позицій авторів та в якій художній манері написані порівнювальні твори. Після з'ясування причини взаємодії різноманітних літератур між собою, учні визначають специфіку кожного з творів, що представлені на уроці. Основна увага прикута до спільних та відмінних рис, що є виявом національної самобутності та індивідуального стилю представників світової літератури.

На таких уроках з використанням компаративного аналізу доцільно було б використовувати методи творчого читання, а також евристичний та дослідницький методи, переклад якоїсь частини або повного твору; прийоми індивідуального й коментованого читання текстів, які є типологічно близькими, вирішення проблемних ситуацій, проблемних пізнавальних завдань, пов'язаних з необхідним орієнтуванням учнів у різних художніх системах. Сюди ж можна додати порівняння художніх творів, зіставлення твору з його генетичним джерелом, евристичну бесіду, диспут, діалог тощо. Саме ці методи і прийоми допомагають вчителю розкрити творчий потенціал кожного учня, розвинути особистість, сформувати навички аналітичного мислення, полікультурної компетентності, виховати толерантне ставлення один до одного.

Для забезпечення цілісності, логічної послідовності аналізу літературного тексту можна використовувати схему компаративного аналізу художнього тексту:

1. час написання твору;
2. суспільно-політичні обставини;
3. літературні напрями, школи тощо;

4. менталітет, психотип нації;
5. біографія письменника;
6. психологія художньої творчості;
7. сюжет;
8. тема, ідея, проблематика;
9. жанр;
10. композиція;
11. мовні засоби [7].

О. Криворучко зазначає, що в сучасній літературній освіті зміст і задачі, методи й прийоми вивчення художнього твору пов'язані між собою. Тому необхідно не лише зазначати, що, коли в школі вивчаються українська й зарубіжна література з іншими предметами, відбувається духовна інтеграція цих предметів, а й активно використовувати цю взаємодію для поглибленого вивчення літератур. На уроках зарубіжної літератури тексти творів зарубіжних письменників вивчаються в перекладах, саме тому в основі методики аналізу тексту є компаративістика. Це надає можливість пов'язати вивчення даних літературних творів зі світовим культурно-історичним процесом. Для реалізації завдань сучасної літературної освіти особливо ефективним є використання порівняльного аналізу художніх творів, яке допомагає підвищити загальнокультурний рівень розвитку учнів, сформувані в них стійкі уявлення про світ та його різноманітність, виховати толерантне ставлення до людей інших національностей, віросповідань. Робота з перекладами на уроках зарубіжної літератури дуже добре збагачує культурний рівень учнів, вчить їх уважно ставитися до художнього слова, розуміти його [15]. Цю тему також досліджував Г. Гіффорд, зазначаючи, що переклад однозначно вартий уваги при вивченні літератури, оскільки всі ми певною мірою повинні залежати від нього в порівняльній роботі, і усвідомлення його проблем допоможе учням та студентам. Але коли сьогодні вивчення будь-якої окремої літератури стає схожим на великі дороги країни — метушню руху, що все більше охоплює

власний дим, — він може відчутти піднесення у відкритих просторах перед собою, у великих і щедрих краєвидах, де так багато ще належить судити [50].

Вчителям англійської мови також переосмислити свій підхід до навчання зарубіжної літератури, адже вони можуть використовувати знання англійської мови, щоб читати твори в оригіналі і навіть заохотити своїх учнів глибоко замислюватися над і важливими моральними питаннями, наприклад, щодо того, що означає бути людиною. Іноді самі вчителі англійської мови не розуміють важливості навчання зарубіжної літератури дітей. Певна кількість людей вважають, що навчання зарубіжної літератури – це марна трата часу, але насправді вивчення зарубіжної літератури прописано у Державному стандарті базової освіти, цей навчальний предмет забезпечує формування загальних та предметних компетентностей. Вивчення літератури не повинно перетворитися на безцільну гонитву за літературним аналізом. Оскільки вчителі послуговуються низкою підходів до викладання літератури та обговорюють їх з колегами, вони мають можливість переглянути свої переконання в процесі планування уроків, розробки навчальних планів та внесення коректив в плани уроків та інші навчальні документи навчального процесу [54]. Постійний пошук нових підходів до використання компаративного аналізу для уроків зарубіжної літератури допоможе вчителеві знайти ці ефективні форми та методи.

Створення уроків з використанням компаративного аналізу різних текстів підлягає дотриманню низки вимог, яких повинен дотримуватись вчитель. Готуючи такий урок, вчитель повинен вміти використовувати інтерактивні методи навчання та засоби художньої культури; додавати до уроку сучасні інформаційні технології та включати розробки дидактичного матеріалу для проведення уроків. У циклічному процесі пізнання дійсності порівняльний метод відіграє сполучну роль.

При використанні компаративного аналізу на уроках зарубіжної літератури завжди враховуються різні форми порівняльного методу:

1. порівняльно-порівняльний метод

2. історико-типологічний порівняльний метод
3. історико-генетичний порівняльний метод
4. фіксація взаємовпливів явищ

Ключовою метою, з якою створюється урок такого типу є більш детальний розгляд ідейно-естетичної сутності кожного з порівнюваних творів чи процесів, а також історико-літературна характеристика відповідностей або відмінностей літературних явищ творів та авторів різних епох; допомога в досягненні духовної єдності, національної своєрідності різних літератур на різних етапах культурно-історичного розвитку суспільства [15].

Готуючись до уроку компаративного аналізу, завжди треба брати до уваги психолого-педагогічні та методичні умови підготовки і проведення такого уроку, які виокремила О. Куцевол:

1. діти достатньо усвідомлюють тему та ідею твору, який вивчається, вчать робити порівняльний аналіз явищ різнонаціональних літератур;
2. мають необхідні для порівняння знання і опираються на вміння та навички, набуті на уроках зарубіжної та української літератур;
3. учні можуть встановлювати зв'язок нового матеріалу з раніше вивченим;
4. активно залучають аналіз, синтез, порівняння, узагальнення;
5. школярі орієнтуються на розв'язання проблемних та дослідницьких завдань;
6. на уроці враховані вікові можливості пізнавальної діяльності учнів, а також індивідуальні особливості їхнього читацького сприйняття;
7. для учнів вчителем підібрані оптимальні методи, прийоми, види та форми роботи, що сприяють розвитку розумової діяльності школярів і емоційному сприйняттю ними художнього твору;
8. учні можуть систематично порівнювати художні явища різнонаціональних літератур, а не лише епізодично звертаються до зіставлення деяких творів [17].

За Л. Мацевко-Бекерською, успішне викладання світової літератури можливе за гармонійного поєднання трьох концептуальних вимог:

1. знання теорії літератури у цілісному комплексі авторів, текстів, історичних чинників, теоретичних постулатів тощо;
2. необхідність передати своє знання іншим;
3. певні навички організації комунікації, щоб передати знання [23].

Для більш розширеного і всебічного вивчення обох творів учнями, яке дає можливість прослідкувати за взаємозв'язком і взаємодією національних літератур, підготовлювати учнів до аналізу і порівняння художніх явищ, вчитель може використовувати групові або індивідуальні пошукові завдання, створювати плюрилінгвальну ситуацію.

Отже, шкільна система потребує постійного розвитку і вдосконалення, таким чином залучення нових методів і прийомів є доцільним для використання під час уроків. Це також дуже важливе і актуальне питання, так як постійне одноманітне використання інструментів вивчення літератури призводить до зниження мотивації у вивченні художніх творів. Допомогти попередити таку ситуацію може використання компонентів компоративістики в процесі вивчення літературного твору. Цей метод підвищить результативність вивчення художніх творів, проілюструє шляхи використання набутих знань в інших сферах життя, а також допоможе розвинути дуже корисні навички, як вміння аналізувати, робити висновки, шукати підтекст та засвоювати нову інформацію швидше.

1.3. Методи і прийоми компаративного аналізу під час вивчення художнього твору.

Засвоєння учнями шкільного матеріалу на уроках зарубіжної літератури викликає певні складнощі і вимагає від вчителя не лише професійної підготовки теоретичних знань, а й повної віддачі на емоційному рівні. Так аналіз художнього твору у форматі школи стикається зі складністю, яка додатково пов'язана як із особливостями сприйняття літератури взагалі, так і з віковими особливостями учнів зокрема. Адже життєвий, естетичний, читацький

та емоційний досвід сприяє сприйняттю літературного твору учнем-читачем опосередковано.

Так, Ф. Штейнбук вважає, що доволі поширеним останнім часом став такий шлях аналізу, як порівняльно-історичний, або компаративний. Науковець зазначає, що компаративізм - це порівняльне вивчення літератур, процесів їхнього взаємозв'язку, взаємодії, взаємовпливів на основі порівняльно-історичного підходу. У зв'язку з цим компаративістика досліджує генетичні, генетично-контактні збіги (аналогії) у національних, регіональних та світовій літературах, вивчає форми зовнішніх та внутрішніх контактів та впливів, міжлітературні рецепції, посередницькі функції художніх перекладів. Уроки компаративного аналізу - явище в українській школі новітнє, і його застосування пов'язане в основному з курсом зарубіжної літератури. Причини цього очевидні: по-перше, компаративістика (від лат. *comparatives* - порівняльний) ґрунтується на такому ефективному методі аналізу будь-яких явищ, як порівняння, а по-друге, стикаючись з феноменами незвичними, які належать до інших культур, учитель постає перед необхідністю перекласти незнайомі культурні коди, у яких ці феномени репрезентуються, на коди знайомі та зрозумілі учням [41]. Так треба окреслити мету шкільного аналізу, яка, на думку Л. Чередник, є глибоким розкриттям ідейно-естетичної сутності кожного із творів чи процесів, які повторюються, історико-літературним поясненням відповідностей та відмінностей літературних явищ різних творів та їх авторів, сприянням аналізу і розумінню духовної єдності і національної своєрідності усіх літератур у культурно-історичному розвитку суспільства. Також треба погодитись з авторкою і в тому, що «компаративний аналіз відкриває широкі можливості пошуку як для учителя, так і для учнів» і що «цей метод спроможний допомогти [останнім] як в плані духовного самовизначення, так і самоінтегрування в сучасність». До цього треба лише додати, що такі широкі можливості компаративного аналізу можуть бути реалізованими тільки за умови відповідної підготовленості та ерудиції усіх учасників навчального процесу [39].

При створенні планів-конспектів уроків вчителі визначають педагогічні можливості уроків компаративного аналізу, які, за О. Куцевол, можуть бути такими:

1. компаративний аналіз допомагає учням усвідомити закономірності розвитку різних національних письменств;
2. стимулює розвиток пізнавального інтересу, активізує мислення, сприяє утворенню нових логічних зв'язків, робить знання учнів свідомими та міцними;
3. сприяє опрацюванню на уроці більшого за обсягом навчального матеріалу, глибшому й повнішому розкриттю ідейно-естетичного змісту аналізованого твору;
4. слугує актуалізації, застосуванню здобутих раніше знань і створює опору в засвоєнні досліджуваних понять, фактів і положень історії та теорії літератури;
5. вчить розуміти генетичні зв'язки художнього твору з іншими творами та літературним розвитком у цілому;
6. допомагає осмисленню національної самобутності літературного явища;
7. сприяє виявленню типологічних сходжень у різнонаціональних літературах та контактних зв'язків між письменниками світу;
8. впливає на формування гуманістичного світогляду учнів, на їхнє уявлення про розмаїтий, полікультурний світ, на виховання загальнолюдських ціннісних орієнтацій, толерантності та почуття національної гідності [16, с.30-31].

Особливого значення у зв'язку з підготовкою та проведенням уроків культурологічного змісту, а також компаративного аналізу набувають так звані фонові знання, теорія змісту і методика використання яких на уроках зарубіжної літератури знаходиться останнім часом у центрі уваги учених та учителів-практиків. Культурні надбання суспільства становлять собою національну культуру, самоідентичність нації. Найкращим чином висвітлити особливості однієї культури можна порівнявши її з іншою культурою.

Компаративний аналіз допоможе звернути уваги на такі аспекти під час уроку, які б не відкрились під час стандартного уроку. Докладніше про теоретичне узагальнення терміну «фонові знання» та обґрунтування необхідності його застосування цього виклала у своїй праці дослідниця С. Сафарян. На думку авторки, фонові знання з огляду на їхнє походження можна поділити на три групи. Перша група об'єднує спільні для усього людства поняття, що при різних назвах, здавалося б, мали б сприйматися однаково, але якщо порівняти ставлення землян до Землі, Сонця, Місяця, до таїнств народження і смерті, то доведеться визнати, що відмінностей тут чи не більше, ніж збігів. Друга група фонових знань пов'язана з регіональними умовами життя, відповідно до яких аборигенам екваторіальних лісів важко уявити собі сніг так само, як ескімосам його відсутність. Третя група має країнознавчий характер, оскільки описує національні звичаї та культуру певного народу. Щодо власне класифікації фонових знань, то важко не погодитися з дослідницею у тому, що багатогранність та різноманітність цих знань створює певні труднощі, через які, либонь, будь-яка класифікація виявиться недосконалою [4, с. 2-6].

До вибору творів, які можуть включати в себе компаративний аналіз, треба підходити відповідально, вибірка не може бути випадковою. Однією з умов вибору творів має бути наявність певного соціального аспекту, який розглядається на уроці. Одним із завдань аналізу тексту є отримання тих вражень учнів, які стають навчальним матеріалом.

Використання таких методів і прийомів на уроках компаративного аналізу є найдоцільнішим :

1. творче читання
2. проблемна ситуація;
3. порівняння художніх творів;
4. зіставлення твору з його генетичним джерелом;
5. евристична бесіда,
6. диспут, діалог тощо [7].

Ці методи та прийоми допомагають розкрити творчий потенціал особистості кожного учня, сформувати навички полікультурної компетентності, аналітичного мислення. Робота може бути різною за формою — групова чи індивідуальна. Щодо домашнього завдання, то воно повинно бути з творчим, диференційованим характером, а також із застосуванням інноваційних методів і прийомів навчання, які будуть цікавити учнів.

Вчителю під час підготовки та проведення уроків з елементами компаративного аналізу треба:

1. пропрацювати наукові дослідження в галузі літературної компаративістики та методики викладання компаративного аналізу в школі;
2. робити аналіз навчальної програми світової літератури та укласти зіставні таблиці;
3. аналізувати тексти художніх творів з метою встановлення генетичних контактів й типологічних подібностей у них;
4. залучати учнів до пошуково-дослідницької діяльності;
5. прагнути, щоб урок з елементами компаративного аналізу був не тільки ефективним, а й ефектним [15].

Використання методу компаративного аналізу в шкільному курсі вивчення літератури дає можливість показати учням спільне – те, що об'єднує різні народи, й відмінне – те, що свідчить про неповторність націй.

Які психолого-педагогічні та методичні умови необхідно враховувати педагогу, готуючись до уроку компаративного аналізу, визначені у праці О. Куцевол:

1. достатній рівень усвідомлення теми та ідеї твору в учнів, який вивчається, що стане основою для порівняльного аналізу явищ різнонаціональних літератур;
2. актуалізація знань, необхідних для порівняння, а також опора на вміння та навички, набуті учнями на уроках світової та української літератури;
3. встановлення зв'язку нового з раніше вивченим матеріалом;

4. активне залучення таких прийомів мислення учнів, як аналіз, синтез, порівняння, узагальнення;
5. орієнтація школярів на розв'язання проблемних та дослідницьких завдань та ситуацій;
6. урахування вікових можливостей пізнавальної діяльності учнів, а також індивідуальних особливостей їхнього читацького сприйняття;
7. оптимальний добір методів, прийомів, видів та форм роботи, які сприяють розвитку розумової діяльності школярів і забезпечують емоційне сприйняття ними художнього твору;
8. систематичне порівняння художніх явищ різнонаціональних літератур, а не епізодичне звернення до зіставленим деяких творів [17].

Також треба зазначити, що науковець А. Градовський у своїй праці «Компаративний аналіз у системі шкільного курсу літератури» особливу увагу надає саме результатам використання цього методу. У процесі такої діяльності розвиваються вміння та навички роботи з текстом, навички самостійного пошуку шляхів з'ясування художніх цінностей твору. В результаті чого учень, аналізуючи, порівнюючи, узагальнюючи літературний матеріал, сам отримує нову інформацію [7]. Така схема передбачає знання як тексту, так і позатекстового матеріалу, виробляє навички цілісного ідейно-художнього аналізу тексту, розширює світогляд школярів, цілісне світобачення.

Отже, коли учень-читач сприймає новий літературний твір, він отримує також емоційний та життєвий досвід. Тому так важливо використовувати саме компаративний аналіз на уроках зарубіжної літератури, щоб розвивати світосприйняття учнів в повній мірі, а не відокремлено від основного історично-літературного процесу. Вибір творів, які можуть вивчатись за допомогою компаративного аналізу має бути ретельним, добре продуманим. Вчителю можуть допомогти такі методи і прийоми, як діалог, проблемне питання, дискусія, творче читання, пошук та аналіз цитат тощо.

Висновки до 1 розділу

Компаративістика як галузь літературознавства відіграє важливу роль у створенні сучасного уроку зарубіжної літератури. Вчені приділяють увагу компаративному аналізу у контексті вивчення літературних творів різних культур. Сутність компаративістики полягає у вивченні різних зв'язків (генетичних, контактних, міжмистецьких, міждисциплінарних) під час аналізу літературного твору, у знаходженні спільних і відмінних рис між творами, письменниками, епохами. Головними особливостями компаративістики і компаративного аналізу є те, що є потреба у знаннях не одного твору, а різних літературних шедеврів, культур, епох, специфік тощо. Таким чином це не лише допомагає вивчити особливості одного автора, а розвиває кругозір і поглиблює знання в різних сферах.

На уроках зарубіжної літератури потрібно використовувати чітку схему компаративного аналізу: час написання твору; суспільно-політичні обставини; літературні напрями, школи тощо; менталітет, психотип нації; біографія письменника; психологія художньої творчості; сюжет; тема, ідея, проблематика; жанр; композиція; мовні засоби. Учні досліджують певний твір у контексті певної епохи, але вчать порівнювати і знаходити взаємозв'язок з іншими літературними шедеврами. Так як встановлення міжпредметних зв'язків стає найбільш актуальним напрямом навчання, компаративістика з її методами і прийомами характеризується підвищеною увагою і активним використанням на уроках.

Для використання компонентів компаративістики на уроках зарубіжної літератури доцільно брати до уваги такі ефективні методи і прийоми, як творче читання, евристичний та дослідницький методи, переклад; читання типологічно близьких текстів з коментуванням, розв'язування проблемних задач тощо. Ці методи і прийоми, а також багато інших не лише допомагають навчати теоретичному матеріалу учнів, а й розвивати різні компетентності, аналізувати, помічати деталі, дивитись на різні аспекти під іншим кутом.

Переклад текстів також є однією із зіставних частин ефективного уроку з використанням компаративного аналізу. На уроці учні не лише аналізують тлумачення слів, термінів та лексико-граматичні властивості тексту, а й вивчають особливості епохи, емоційного навантаження на текст та точку зору автора, яка може кардинально змінюватись під впливом перекладу. Вчитель повинен не лише продемонструвати літературний твір та допомогти провести поверхневий аналіз, а й навчити дітей думати, робити висновки та співставляти факти на основі власних спостережень, що відповідає формуванню загальних компетентностей.

РОЗДІЛ 2.

ПРАКТИЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ КОМПОНЕНТІВ КОМПАРАТИВІСТИКИ НА УРОКАХ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

2.1. Практичне застосування елементів компаративістики в процесі вивчення художніх творів

Зарубіжна література – це не просто шкільний предмет, а важлива складова частина духовного та інтелектуального розвитку кожної особистості в школі, яка дозволяє учням пізнати інші культури та традиції, розширити свій світогляд та збагатити свій духовний світ. Вивчення цього предмета базується на принципах зв'язку мистецтва слова з життям, поєднанні форми та змісту, історизму, традицій та елементів новаторства, усвідомлення історико-культурних знань, морально-естетичних уявлень, опанування основних понять теорії та історії літератури, формування та розвиток умінь та навичок аналізувати та інтерпретувати художні твори. Крім того, вивчення літератури сприяє розвитку мовленнєвих, інтерпретаційних та аналітичних навичок, що є важливими для подальшого навчання та професійного розвитку у майбутньому.

Компаративний аналіз – це метод вивчення, що полягає в порівнянні різних об'єктів, що дозволяє виділяти спільні риси та відмінності між ними. Цей підхід може бути дуже корисним в процесі вивчення художніх творів, де порівняння може допомогти з'ясувати спільні та відмінні риси між творами, авторами та епохами. Один з практичних способів застосування компаративного аналізу вивчення художніх творів – це порівняння різних перекладів того самого твору. Це сприяє формуванню вміння порівнювати та аналізувати переклади, що, в свою чергу, допомагає сформуванню широкого погляду на один і той же текст. Ця робота на уроці літератури може допомогти розкрити різні особливості тексту, які можуть бути пов'язані з культурними та історичними контекстами, а також з різними літературними школами та традиціями. Наприклад, порівняння різних перекладів "Ромео і Джульєтти"

Вільяма Шекспіра може допомогти зрозуміти, як різні перекладачі з різних країн відтворюють та інтерпретують цей класичний твір, що дозволяє збагатити розуміння твору та з'ясувати його універсальне значення. А от сонети В. Шекспіра було б доцільно порівнювати з сонетами Данте і Петрарки, аналізуючи історію їх написання та образи, яким були присвячені ці твори. Порівняння творів різних літературних епох може дати можливість зрозуміти, які риси є характерними для кожного стилю. Наприклад, порівняння творів романтизму та реалізму може допомогти зрозуміти, які риси відображаються у творах кожного стилю та як вони відображають світові погляди та ідеології того часу.

Твори для вивчення повинні обиратись не випадково, а за спільними аспектами, які досліджуються на уроці. Прочитаний матеріал формує враження учнів і це стає ґрунтом для дослідження.

У дослідженні О. Мориконь зазначається, що найефективнішим на уроках компаративного аналізу є використання методів творчого читання; розгляду проблемної ситуації; порівняння художніх творів між собою; зіставлення твору з його генетичним джерелом; евристичної бесіди, диспуту, діалогу тощо. Авторка наголошує, що саме ці методи та прийоми допомагають розкрити творчий потенціал особистості кожного учня, сформувати навички аналітичного мислення, полікультурної компетентності. Форми роботи можуть бути групові та індивідуальні, домашні завдання на таких уроках повинні мати творчий, диференційований характер, із застосуванням елементів інноваційних методів та прийомів навчання, цікавих для учнів. Також доцільно використовувати такі засоби здійснення компаративного аналізу: складання порівняльних таблиць, порівняльних діаграм, створення «живих презентацій», ментальних карт, інфографіки, створення креолізованих текстів (тексти реклами, коміксів, афіш, плакатів), проєктів, буктрейлерів, електронних бібліотек, словників, віртуальних літературних музеїв, екскурсій, веб-квести [25].

На сьогоднішній день в порівняльному літературознавстві центр уваги зміщується з дослідження контактних і генетичних зв'язків на вивчення типологічних спільностей і відповідностей, що містяться в сюжетах, стилєвих особливостях окремих творів і навіть в цілих літературах. Як наголошують К. Печончик та О. Савонік у своїй роботі, учителям необхідно пам'ятати, що елементи компаративного аналізу виокремлюються під час:

1. Вивчення різнонаціональних творів, близьких за метою, ідеєю, сюжетом, проблематикою, образами, особливостями поетики.
2. Порівняльного аналізу оригінального твору та його перекладу, переказу чи переспіву.
3. Порівняння різнонаціональних літературних явищ на рівні їх походження.
4. Розгляду творчих зв'язків між письменниками різних літератур.
5. Аналізу творів одного напрямку, течії, школи, а також різних національних літератур [30].

Важливим аспектом є включення таких видів роботи в зміст уроку зарубіжної літератури та правильна, послідовна методика їх використання. В процесі виконання порівняння у учнів вибудовуються чіткі зв'язки між художніми творами, історичними епохами, літературними течіями. Так, порівняння різнонаціональних літератур сприяє формуванню розуміння загального літературного та історичного процесу, а порівняння творів одного напрямку дозволяє сформулювати такі знання в межах літературної епохи, течії, школи тощо.

Для всебічного і розширеного вивчення національної специфіки літератури треба залучати порівняльний аспект, який може стимулювати увагу до тих моментів, явищ, подій та процесів, які могли б здатися другорядними, якщо їх вивчати ізольовано. На думку учителя-методиста О. Гетьман, читання і рефлексія за нормального процесу розуміння збігається. Остаточна рефлексія учнів – це досвід, що виникає у процесі сприйняття, розуміння, змістотворення тощо [5]. Новий підхід до аналізу деяких важливих процесів або явищ у національних культурах можна знайти шляхом зіставлення з іншим

національним матеріалом. Розглянемо образ Сатани у творчості Мільтона і Гете (за творами «Втрачений рай» та «Фауст»), щоб проілюструвати метод використання компаративного аналізу (табл. 2.1).

Таблиця 2.1.

Образ Сатани у творчості Мільтона і Гете

Спільне	Відмінне
Зовнішній вигляд. Обидва автори використовують людиноподібний образ диявола, щоб не лякати людей, а вводити їх в оману. В Сатани немає ріг, хвоста, в Гете він схожий на звичайну людину, а в Мільтона навіть трохи схожий на янгола.	Цілі. Для Сатани Мільтона головна ціль – подолати Бога. Для Мефістофеля Гете – довести мізерність людини, її слабкість та безхарактерність, а не вести боротьбу проти світлої сили.
Дар переконання. Завдяки саме словам Сатана досягає своїх цілей, а не шляхом залякування чи погроз.	Характер. У Мільтона Сатана – головний антагоніст роману, вкрай негативний персонаж. У Гете Мефістофель – якби частина сутності Фауста, втілення його сумнівів, який може, присаючись на свої переконання, навіть робити добрі вчинки (з його точки зору).
Не всесильні. І Мефістофель, і Сатана мусять використовувати хитрощі та шукати соратників, щоб отримати те, до чого вони прагнуть.	

Ще один приклад використання компаративного аналізу можна розглянути у науковій статті Л. Поліщук, де досліджуються твори зарубіжної та української літератури, в яких зустрічаються персонажі з Біблії – «Втрачений рай» Дж. Мільтона та «Мойсей» І. Франка [32].

Спільне:

1. Запозичення з Біблії, сюжети у віршованій формі рідною мовою
2. Елементи автобіографії, написані зрілими письменниками
3. Оптимістичний характер (за Мільтоном, Чоловік та Жінка – найпрекрасніші творіння на землі, у Франка – справа Мойсея не згинула, його народ знайшов прилисток

4. Є патріотична навантаженість

Відмінне:

1. Різні релігійні переконання (у Мільтона дана тематика – головний аспект його творчості, у Франка – нова тема, виключення із правил)
2. Ідея написання (Мільтон довго обмірковував та виношував цю тему перед тим, як взятись за реалізацію ідеї, у Франка така ідея виникла раптово)
3. У творі «Мойсей» відчувається розчарування, песимізм, інертність, у «Втраченому раю» ж герої енергійні, бунтівні, відчувається дух свавілля та непокори.
4. Написані різними мовами, хоча автори намагались наблизитись до Біблії у формі вірша.

Отже, компаративний аналіз на уроках зарубіжної літератури дозволяє розглядати різні художні твори як частину більшого культурного контексту, досліджуючи їхні зв'язки з іншими творами того ж періоду або ж з іншими художніми напрямками. Це дозволяє нам глибше зрозуміти розвиток літератури та мистецтва в цілому та визначити місце художнього твору у ньому. Крім того, порівняння різних творів дає можливість виявити загальні тенденції та еволюцію деяких літературних жанрів.

2.2. Аналіз планів-конспектів уроків з елементами компаративістики

Аналіз планів-конспектів уроків є важливим інструментом покращення якості викладання свого навчального предмету для вчителів, а також його використання сприятиме ефективному навчанню і розвитку учнів, формуванню їх компетентної особистості. Такий аналіз включає в себе детальний огляд матеріалів уроку, його структуру, мету та завдання, що дозволяє вчителям зрозуміти, як ефективно організувати навчальний процес і досягти навчальних цілей. Важливо розуміти наявність чіткого вступу, основної частини та

заключення, а також логічну послідовність матеріалу та його відповідність навчальним цілям.

Також важливо звертати увагу на наявність різноманітних методів та прийомів навчання, оскільки різні учні мають різні стилі навчання і можуть краще розуміти та оволодівати матеріалом за допомогою конкретних методів. Аналіз планів-конспектів допомагає виявити, які методи та прийоми використовуються, чи є вони ефективними для досягнення навчальних цілей.

Для проведення аналізу плану-конспекта уроку зарубіжної літератури були взяті плани-конспекти уроків О. Куцінко, опубліковані в праці «Усі уроки зарубіжної літератури.11 клас. Профільний рівень + рівень стандарт» [18]. Повний текст уроків наведено у додатках А і Б.

Аналіз плану-конспекту уроку «Порівняння образів Фауста й Вагнера»

Тип уроку: урок розвитку мовлення. Тема даного уроку була визначена правильно і відповідно до календарного планування. Мета уроку є чіткою і визначена правильно. Обладнання визначено правильно і доцільно. Зв'язок даного уроку з попереднім був; в плані уроку передбачені засоби перевірки виконання домашніх завдань.

Структурні компоненти уроку, передбачені планом:

I. Організація класу

II. Перевірка домашнього завдання

Вчитель опитує учнів по темі минулого за допомогою інтерактивного прийому «Методика взаємозапитань»

III. Підготовка до вивчення нового матеріалу

Вчитель подає дітям інформацію про час, у який жив головний герой, допомагає учням зануритись в атмосферу того періоду. На даному етапі, учителем був використаний словесні методи – бесіда, пояснення, які були обрані ефективно і відповідно до поставлених цілей учителя, адже вчитель, за конспектом, закріпив та перевірів знання учнів з минулої теми, та плавно перейшов до подання нової теми.

IV. Робота над темою уроку

На уроці вчитель використовує метод творчого читання, в якому цитати з тексту допомагають скласти характеристику героїв. Учні аналізують образ героїв твору, працюючи в групах. Цей прийом розвиває в учнів дослідницькі навички, навчає працювати в команді та знаходити оптимальне рішення проблемному питанню. Так як різні групи учнів отримали різне завдання і схарактеризували різних персонажів твору, при презентації вони ділились аргументами і досліджували дуже продуктивно питання спільних і відмінних рис персонажів твору. Учні брали участь в обговоренні, формулювали додаткові запитання чи доповнювали відповіді однокласників. Протягом уроку також використовується метод бесіди, опитування. Учні працюють з текстом та теоретичним матеріалом. Порівняльний аналіз допомагає їм подивитись на героїв твору з різних боків і зробити висновки самостійно. Учні мають можливість замислитись після підбиття власних підсумків про чорно-біле сприйняття світу і чи варто судити персонажів різних творів стереотипами і кліше.

V. Підсумок уроку

Вчитель підсумовує результати уроку і проводить оцінювання їхніх знань. На даному етапі уроку, учитель обрав і використав словесні методи – бесіду, опитування, оцінювання.

VI. Домашнє завдання з інструктажем

На цьому етапі був використані методи пояснення.

Аналіз плану-конспекту уроку «Фауст та Маргарита. Утілення трагедії в різних видах мистецтв. «Фауст» в Україні»

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на цій основі вмій та навичок. Тема даного уроку була визначена правильно і відповідно до календарного планування. Мета уроку є чіткою і визначена правильно. Обладнання визначено правильно і доцільно. Зв'язок даного уроку з попереднім був; в плані уроку передбачені засоби перевірки виконання домашніх завдань.

Структурні компоненти уроку, передбачені планом:

I. Організація класу

II. Перевірка домашнього завдання

Вчитель опитує учнів по темі минулого за допомогою бліц-опитування, обговорює з учнями їхні враження. Невеличка бесіда наштовхує учнів на пригадування минулої теми уроку і налаштовує на серйозну аналітичну і творчу роботу.

III. Підготовка до вивчення нового матеріалу

Вчитель каже вступне слово про головного героя, його образ та нагадує учням як вони характеризували його минулого уроку. Також вчитель підкреслює важливість впливу даного твору на наше життя, використовуючи приклади з реального життя.

IV. Робота над темою уроку

Основна робота виконується учнями в групах методом дослідження. Використовується метод творчого читання, порівняння головних героїв між собою. Учні працюють з цитатами, доводять свою точку зору, відповідають на уточнюючі питання. Учні, які отримали випереджальне завдання виступають з доповідями, потім розв'язують проблему інтерактивним методом «Сітка Елвермана». Учні розв'язують проблемне питання за допомогою таблиці, яку вони заповнюють словами «Так» і «Ні».

V. Підсумок уроку

Методом евристичної бесіди, який допомагає кожному висловити свою думку, вчитель і учні підводять підсумки і роблять колективне узагальнення. Вчитель підсумовує результати уроку і проводить оцінювання їхніх знань. На даному етапі уроку, учитель обрав і використав словесні методи – бесіду, опитування. оцінювання.

VI. Домашнє завдання з інструктажем

На цьому етапі був використані методи пояснення.

Аналіз конспектів уроків дозволяє вивчити практичний досвід вчителів та методистів у напрямку включення елементів компаративістики в зміст уроків зарубіжної літератури, що мотивує вчителя до пошуку нових шляхів використання елементів компаративного аналізу задля формування компетентної особистості.

В поданих планах-конспектах уроків використано багато різних прийомів, які допомагають вчителю донести необхідну інформацію до учнів, допомогти проаналізувати її та використовувати набутий досвід у житті. Для більш повного і детального розуміння твору можна було б додати декілька елементів компаративного аналізу, наприклад провести паралель між головними героями «Фауста» Гете та героями творів українських письменників або авторів світової літератури і побудувати порівняльну таблицю, схему або ж картки головних героїв. Також доцільно було б порівняти різні епохи, які висвітлені в творах та в яких творили письменники.

2.3. Методичні рекомендації щодо практичного застосування компонентів компаративістики на уроках зарубіжної літератури

Вивчення зарубіжної літератури в середній загальноосвітній школі регламентується низкою нормативних документів. Одним із цих документів є державний стандарт базової середньої освіти. Відповідно до нього, вивчення зарубіжної літератури в школі спрямоване на формування та розвиток системи ключових компетентностей учнів, а саме: літературних, інформаційно-цифрових, соціально-громадянських, математичних, природничо-технологічних, вчитель повинен на уроках виховувати ініціативність, екологічну грамотність в учнів, популяризувати здоровий образ життя, розвивати вміння вчитися впродовж життя, спілкуватися державною, рідною та іноземними мовами [12]. Як зазначає доктор педагогічних наук О. Пехота «...вибір освітньої технології – це завжди вибір стратегії, системи взаємодії, тактик навчання та стилю роботи вчителя з учнем» [31].

Навчальною програмою були виокремлено такі завдання вивчення зарубіжної літератури у 10 –11 класах:

1. виховання творчого читача із самостійним критичним мисленням, високим естетичним смаком і стійким інтересом до художньої літератури;
2. формування цілісних уявлень про закономірності перебігу літературного процесу, основні літературні епохи, напрями, течії, роди, жанри й стилі в контексті вітчизняної та світової історії та культури;
3. увиразнення українського контексту творів зарубіжної літератури через залучення широких міжкультурних і міжлітературних зв'язків, фактів про культурні події країни, пов'язані з літературними творами, висвітлення теми України у творчості зарубіжних письменників;
4. розвиток уміння бачити світовий контекст української літератури та культури, її здобутки та внесок у світову культуру;
5. упровадження актуальних стратегій різних видів аналізу перекладних та/або оригінальних літературних творів;
6. поглиблення знань із теорії літератури, використання їх у процесі дослідження творів, розвиток теоретичного мислення учнів і формування навичок критичного аналізу літературних явищ;
7. формування уявлень про вітчизняну перекладацьку школу, розкриття значення перекладної літератури як могутнього чинника розвитку української нації;
8. поглиблення рівня володіння рідною мовою через рецепцію та інтерпретацію україномовних перекладів художніх творів;
9. розвиток зв'язного мовлення (із застосуванням прикладів із художніх текстів, аргументації, елементів дискусії, самостійної оцінки прочитаного, науково-критичних джерел, знань з української та іноземних мов та інших гуманітарних предметів);
10. забезпечення ефективності навчальної діяльності, котра сприяє не лише накопиченню учнями знань, умінь і навичок, а й індивідуальному сприйняттю та творчому осмисленню літератури, формування в учнівства

індивідуальних стратегій пізнавальної діяльності;

11. оволодіння учнями елементами дослідницької діяльності й основами культури розумової праці в літературній царині (робота зі словниково-довідниковими ресурсами, науково-критичними працями, укладання бібліографії, підготовка доповіді, складання тез, написання реферату, використання комп'ютера (зокрема інтернет-ресурсів) з метою здобуття та опрацювання літературної та літературознавчої інформації, участь у роботі літературно-творчих секцій МАН, профільних інтелектуальних змаганнях тощо);
12. підготовка школярів до життя в полікультурному просторі [12].

Вважаємо, що включення компонентів компаративістики, зокрема компаративного аналізу в зміст уроку зарубіжної літератури сприятиме вирішенню вищезазначених завдань. Перелік завдань з елементами компаративного аналізу, які сприятимуть вирішенню завдань із навчальної програми наведено у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Вирішення завдань вивчення зарубіжної літератури шляхом використання елементів компаративного аналізу

Завдання із програми	Завдання з елементом компаративного аналізу
Виховання творчого читача	Створення порівняльних таблиць, діаграм тощо
Формування цілісних уявлень про літературний процес,	Виділення спільного та відмінного у творах
Забезпечення міжпредметних зв'язків	Порівняння творів різних літератур або ж різних творів мистецтва
упровадження актуальних стратегій різних видів аналізу перекладних та/або оригінальних літературних творів;	Порівняння тексту оригіналу та тексту перекладу, аналіз отриманих даних
Поглиблення знання із теорії літератури, формування навичок критичного мислення, формування використовувати	Порівняння творів та моделювання ситуацій за результатами порівняння

ці знання	
Поглиблення рівня володіння українською мовою	Порівняння будь-якого характеру
Забезпечення творчого осмислення літератури	Аналіз та моделювання ситуацій за результатами порівняння
Оволодіння елементами дослідницької діяльності	Створення порівняння художніх творів, стилів авторів
Підготовка школярів до життя в полікультурному просторі	Порівняння творів зарубіжної літератури між собою та з українськими художніми творами

Опрацювавши навчальну програму з зарубіжної літератури, було розроблено календарно-тематичне планування уроків для учнів 11 класу щодо вивчення творчості Й. Гете та його відомої у всьому світі трагедії «Фауст». Для вивчення трагедії у школі доречно відвести 3 повноцінних уроки (табл. 2.3), на яких доречними будуть елементи компаративного аналізу, що допоможуть досягнути учням історичне тло зазначеного тексту, проблематику твору.

Таблиця 2.3

Система уроків із вивчення трагедії Й. В. Гете «Фауст» в 11 класі

№	Тема уроку	Тип уроку	Елемент компаративного аналізу
1.	Німецьке Просвітництво та його вплив на розвиток Європи. Йоганн Вольфганг Гете (1749 – 1832). «Фауст» (I частина), останній монолог Фауста (II частина). Віхи життя та значення діяльності Й. В. Гете для світової культури. Історія створення трагедії «Фауст». Особливості композиції..	Урок вивчення біографії письменника.	Порівняння з історією створення поеми Т. Г. Шевченка «Катерина»
2.	Образ Фауста як утілення динамізму нової європейської цивілізації. Пошуки сенсу буття й призначення	Урок художнього сприйняття.	Порівняння із історичним тлом поеми

	людини. Проблематика.		«Катерина»
3.	Опозиція Фауст – Мефістофель. Фауст і Маргарита. Жанрова своєрідність твору. Утілення трагедії «Фауст» у різних видах мистецтва (образотворче мистецтво, музика, театр та ін.). «Фауст» в Україні: переклади й критика.	Урок поглибленої роботи над текстом твору.	Порівняння із образом Катерини в поемі Т. Г. Шевченка «Катерина»

Згідно з Концепцією Нової української школи, цілеспрямоване формування предметних і ключових компетентностей готує учнів до сучасного життя та різної діяльності. Учні не лише пасивно отримують нову інформацію, а й перевіряють, оброблюють та використовують її у житті, таким чином розвиваються міжпредметні зв'язки та формується активна і творча особистість. Середня і вища школа мусить зайняти позицію формування і збереження духовних цінностей. Важко переоцінити цю виняткову роль літературної освіти, яка вводить духовні цінності у свідомість людини через красу як естетичну категорію [36].

Підбір творів, які можуть бути використаними на уроках із елементами компаративного аналізу, як ми вже зазначали раніше, повинен бути зваженим та обґрунтованим. Підбір цих творів повинен ґрунтуватися на певних точках дотику цих творів, на підготовчому етапі необхідно осмислити та виділити, що саме ми порівнюємо (характер героя, авторський стиль, мовні засоби створення художнього образу, роль історичного тла на ідейний зміст твору, роль географічного, історичного та культурного контексту, сюжетні лінії), чітко розуміти якої мети хочемо досягти, в процесі виконання компаративного аналізу необхідно чітко ставити завдання учням, сожна це робити із застосуванням проблемного методу.

На основі аналізу програми [12] ми пропонуємо використовувати компоненти компаративістики під час вивчення таких творів (табл. 2.4) [12].

Таблиця 2.4

Твори, що можуть бути досліджені компаративним аналізом на уроках зарубіжної літератури

Твір №1	Твір №2	Аспект, що розглядається
«Ромео і Джульєтта» В. Шекспір	«Дорогою ціною» М. Коцюбинський	Особливості сюжетотворення, як велика кількість випадковостей.
«Гамлет» В. Шекспір	Й.-В. Гете «Фауст»	Порівняльний аналіз жіночих образів
«Слово о полку Ігоревім»	«Пісня про Роланда»	Ідея історичних подій, образи, прийоми, стиль написання
«Чорна рада» П. Куліш	«Айвенго» В. Скотт	Конфлікт, сюжетні повороти
«Одіссея» Гомер	«Гамлет» В. Шекспір	Стиль, концепція світу і людини
«Чума» Альберт Камю	«Перевтілення» Ф. Кафка	Відгомін ідейних пошуків першої половини ХХ ст. у художніх творах митців, алегоризм образів і ситуацій.
«Подорожній, коли ти прийдеш у Спа...» Г. Белль	«Фуга смерті» П. Целан	Образ молока як символіка і важливий образ, використання символів у творі

Порівняння різних аспектів творів дозволяє звернути увагу на схожості і відмінності між ними. Наприклад, можна порівняти художній стиль письма двох, мовні засоби, ритм, метафори та інші літературні засоби. Це допомагає окреслити техніки і прийоми, які використовуються для передачі певних емоцій або ідеї. Крім того, компаративний аналіз може виявити спільні теми або впливи між різними творами. Це дає змогу розглядати їх у контексті літературної традиції або культурного оточення. Наприклад, можна порівняти

романи двох авторів, які належать до різних літературних епох, і з'ясувати, які спільні теми або мотиви присутні у їхніх творах. Це сприятиме формуванню розуміння, як трансформувалися погляди автора. Вивчення художніх творів з використанням компаративного аналізу сприяє розширенню знань про літературу, розвитку критичного мислення та аналітичних навичок, глибшому зануренню в світ літератури, розумінню різних підходів до написання та інтерпретації творів. Крім того, цей підхід розвиває вміння знаходити зв'язки, аналізувати інформацію і формулювати власні думки.

Також важливим елементом у використанні компаративного аналізу на уроках зарубіжної літератури є підготовчий етап, в процесі якого вчитель аналізує плани-конспекти уроків інших вчителів задля підбору власної стратегії. Не менш важливим є самоаналіз, адже саме він допоможе зрозуміти наскільки вдало було побудовано урок, що в свою чергу стане досвідом на майбутнє.

На основі аналізу наукової та методичної літератури було розроблено власний план-конспект уроку для 11 класу з теми «Трагічне кохання Фауста і Маргарити, Катерини та москаля (Трагедія Й. В. Гете «Фауст», поема Т. Г. Шевченка «Катерина»)» з використанням елементів компаративного аналізу творів, який може бути використаний на уроках зарубіжної літератури.

План-конспект уроку в 11 класі з теми:

Трагічне кохання Фауста і Маргарити, Катерини та москаля (Трагедія Й. В. Гете «Фауст», поема Т. Г. Шевченка «Катерина»)

Мета: застосовуючи компаративний аналіз, порівняти жіночі образи творів Й.Гете «Фауст» та Т. Шевченка «Катерина», розкрити трагічність конфлікту «Фауст – Маргарита», «Катерина - москаль», дослідити причини трагедії героїнь; розвивати творчі й логічні здібності учнів, вміння представляти творчі напрацювання, формувати навички виразного читання, роботи в парах;

виховувати почуття внутрішньої свободи, щирості, відповідальності за власні вчинки.

Обладнання: портрети Й. Гете та Т. Шевченка, фонозапис музики В. Моцарта, репродукції літографій Е. Делакруа, ілюстрацій Маклайса, Шеффера до трагедії «Фауст» і Т. Шевченка до поеми «Катерина», Великий тлумачний словник сучасної української мови за редакцією В. Т. Бусла.

Тип уроку: бінарний урок.

Як не любов, то що це бути може?

А як любов, то що таке вона?

Франческо Петрарка

I. Актуалізація опорних знань

1. Слово вчителя. Образ жінки завжди хвилював, бентежив письменників і поетів зі всього світу. Цей образ дивує, розбиває серця, загубив не одне життя. Неможливо перелічити скільки створено шедеврів у музиці, живописі, літературі, де зображено жінку в усіх її проявах. Кохання до жінки може зводити з розуму, штовхати на різні вчинки та повністю змінювати життя. Давайте разом спробуємо дати визначення слову «кохання»?

(Учні пропонують різні варіанти)

2. Словникова робота.

Тепер давайте подивимось на тлумачення цього слова у Великому тлумачному словнику сучасної української мови за редакцією В. Т. Бусла: «**Кохання** - почуття глибокої сердечної прихильності до особи іншої статі.»

Також, звернімо увагу на інші слова, яким треба дати визначення.

Покритка – дівчина, що народила позашлюбну дитину.

Москаль – офіцер царської армії.

Вчитель. Зараз я пропоную вам зробити невелику схему «Ознаки кохання», використовуючи гронування.

КОХАННЯ

II. Мотивація навчальної діяльності.

Сьогодні ми розглянемо твір німецького автора Й. Гете «Фауст», образ героїні твору у порівнянні з поемою українського письменника Т. Шевченка «Катерина», а також спробуємо через компаративний аналіз виявити причини трагічного кохання, розв'язати проблемне питання: «Чи можна почуття Маргарити та Фауста, Катерини та москаля назвати справжнім коханням?»

III. Вивчення нового матеріалу.

На попередніх уроках ми вже познайомилися з героями трагедії «Фауст». Назвіть їх. (Фауст, Мефістофель, Бог, архангели, Директор театру , поет, комічний актор). Та є у творі ще один персонаж – це жінка – звати її Маргарита або Гретхен. Згадаємо ще одну героїню твору, яка має схожу долю – Катерина з однойменної поеми Т. Шевченка.

Давайте разом спробуємо дослідити якими були ці дві жінки, порівняти їхнє життя, долю, чим схожі і чим вони різні. Працювати ми будемо в групах або в парах.

Характеристика образів.

- 1) група – Маргарита (Й. Гете)
- 2) група – Катерина (Т. Шевченка)

Очікуваний результат

1 – Характеристика образу Маргарити (Й. Гете)

Інше ім'я - Гретхен. Народилась та виросла в бідній родині з релігійним вихованням. Молода, віруюча, працьовита. Звикла до сталого устрою життя, слухала мати, брата та священника.

Маргарита тісно пов'язана з релігією, ставить боже милосердя понад усе, та попри це вбиває народжену дитину. Дівчина мучиться своєю совістю та лякається проклять церкви, тому звинувачує себе в злочинах. Кинута до в'язниці і засуджена до страти, вона страждає більше, ніж є її провина, адже вона просто кохала і нікому не бажала зла. Любов переборола загальноприйняті умовності та страхи, через це дівчина отримала страшні душевні муки.

2 – Характеристика образу Катерини (Т. Шевченка)

Народилась в бідній селянській сім'ї. Маючи страх перед осудом народу, виходи вночі співати. Закохалась в чоловіка, подарувала йому свою любов та честь, за що була осуджена та засміяна за народження сина. Батьки вигнали з дому разом з дитиною. Після зустрічі з чоловіком дівчина кинула дитину та втопилась у річці.

3. Творча робота. (робота в парах):

Вчитель. Складіть характеристику за літерами, підібравши слова, які б якнайточніше розкрили кожного із головних героїв творів.

ГРЕТХЕН ФАУСТ

- Чи такі ж пристрасті переживає і Катерина, героїня однойменної поеми Т. Шевченка?

Учні віднаходять та зачитують цитати із поеми Шевченка.

Полюбила москалика

Як знало серденько

Полюбила молодого,

В садочок ходила,

Поки себе, свою долю

Там занастила.

4.Творча робота (в парах)

Вчитель. Складіть сенкани про Катерину та москаля.

КАТЕРИНА МОСКАЛЬ

Вчитель. Таємне кохання Маргарити до Фауста, Катерини до москаля колись стає явним.

- Яким було ставлення суспільства у ті часи в Німеччині та в Україні до жінки, яка порушила норми моралі?

Учні виступають із власними дослідженнями

Суворі закони моралі тогочасної Німеччини не визнавали позашлюбне народження дитини та карали за це. Таких жінок відлучали від церкви і проклинали, а потім страчували.

Не менш жорстокі закони існували і в Україні. Така дівчина називалась **покриткою**. Ворота її дому обмазувались дьогтем. А батьки, щоб уникнути осуду суспільства, виганяли з дому, якщо це була навіть єдина донька у сім'ї.

- Як це відтворено у Гете?

Учні зачитують цитату.

Гретхен. Він, певне, жениться на ній.

Лізхен. Нема дурних! Та він же зух -

Ще знайде сто таких красух;

Уже відкинувсь.

А хоч би славу і покрив,

То хлопці зірвуть з неї вінця.

А ми їй – січки під ворітця.

- Як це відтворено у Шевченка? (Знайдіть цитату та зачитайте, прокоментуйте).

А жіночки лихо дзвонять,

Матері глузують,

Що москалі вертаються

Та в неї ночують;

« В тебе дочка чорнобрива,

Та ще й не єдина,

А муштрує у запічку

Московського сина.

Чорнобривого придбала...

Мабуть, сама вчила...»

Бодай же вас цокотухи,

Та злидні побили,

Як ту матір, що вам на сміх

Сина породила.

Порівняльна характеристика. Спільне та відмінне (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Маргарита (Гете) – Катерина (Шевченко)

Спільне	Відмінне
покохали, стали матерями	родинні цінності
страждали через кохання та зазнали горя	материнські інстинкти(Катерина не наважилася знищити свого сина, порівняно з Маргаритою, яка вбила дитину)
вірили в Бога	Маргариту засудили до страти за скоєний злочин, Катерина засуджує себе сама, створивши самосуд
боялися прокляття та осуду людей	-
нікому не хотіли зла	
соціальний статус(бідність)	

На відміну від інших письменників, які звертались до цієї теми, Й. Гете вбачає причину трагічної розв'язки любовних стосунків між Фаустом та Маргаритою не тільки у сфері соціальної, а й у духовному розвитку героїв. Маргариті були не зрозумілі цілі життя Фауста, тому їхні стосунки не мали шансу на щасливий фінал.

IV. Закріплення вивченого матеріалу.

- Як би ви оцінили відношення Фауста і москаля до жінки?

- Чи можна назвати кохання головних героїв обох творів справжнім почуттям?

• Рольова гра "Я щасливий".

У якому моменті твору Маргарита та Катерина могли б вигукнути: "Спинися, мить, прекрасна ти!"?

- Як би ви описали ставлення сучасного суспільства до подібних вчинків? Як би героїні творів почували б себе в наші дні?

Вчитель. Інший час породжує іншу мораль, інші погляди на жінку. Вона не чиясь власність, а незалежна та вільна особистість, яка спроможна керувати

своїм життям. Вона постійно вдосконалюється, керує компаніями, містами, її вибирають навіть президентом (у Бразилії).

• **Робота з репродукціями картин Е. Делакруа, Д. Маклайса, А. Шеффера.** Подивіться на репродукції картин (рис. 2.1, 2.2, 2.3) і дайте відповідь на запитання: Кому з художників, на ваш погляд, вдалося краще передати трагізм долі героїнь, їх сутність?

Рис. 2.1 Репродукція картини Е. Делакруа

Рис. 2.2 Репродукція картини Д. Маклайса

Рис. 2.3 Репродукція картини А. Шеффера

• **Спільне та відмінне з іншими творами.**

- Згадайте, в якому творі світової літератури герої після проходження випробування піднялися до любові? (Данте, "Божественна комедія". Данте і Беатріче зустрічаються, і їм відкривається любов - Божественна сутність)

- У чому полягає різниця між творами Гете і Данте? (Перша частина "Фауста" закінчується загибеллю головної героїні, кохання трагічне і без оптимістичного фіналу. У Данте фінал - щасливе возз'єднання двох люблячих душ)

Вчитель. Наш урок підійшов до завершення.

- Які враження у вас залишилися від уроку?

- Що було найцікавішим для вас?

Пам'ятайте, що в житті завжди бувають і злети, і падіння. Сподіваюсь, досвід великих авторів допоможе знайти вихід у будь-яких ситуаціях та лабіринтів, ви зрозумієте себе та навколишній світ. Давайте послухаємо музику Моцарта, яка пронизана красою, коханням та вічною жіночністю, як і ці твори. (Звучить музика).

V. Домашнє завдання

Підготуватися до написання творчої роботи; скласти есе «Як почували б себе Маргарита та Катерина в сучасному суспільстві?»

VI. Подяка за співпрацю. Виставлення оцінок.

Запропонований план-конспект уроку, який створений з урахуванням особливостей використання елементів компаративістики, може допомагати розкривати творчий потенціал учнів та аналітичне мислення, формувати навички полікультурної компетенції. Протягом уроку застосовуються різноманітні методи і прийоми, такі як творче читання, розв'язання проблемної ситуації, евристичні бесіди. В основу уроку покладено порівняння художніх творів, які належать різним авторам, створені в різних місцях та в різний час, що сприятиме побудові зв'язків між авторами та творами з одного боку, а з іншого допоможе виокремити особливості кожного твору. Створення порівняльних таблиць, як елемент компаративного аналізу, сприяє засвоєнню різного за змістом навчального матеріалу, формуванню уміння аналізувати та виділяти головне і другорядне, а різні форми роботи (індивідуальна та групова) сприяють формуванню умінь працювати самостійно та в команді, а, отже сприяють формуванню важливих загальних компетентностей.

Таким чином, компоненти компаративістики в процесі вивчення художніх творів створює можливості для глибшого розуміння та аналізу літературних творів, розширення культурного світогляду та розвитку критичного мислення.

Отже, завдання уроків зарубіжної літератури полягає не лише в ознайомленні учнів з інформацією про художні твори, але і в тому, щоб зберегти стійкий інтерес до художньої літератури, в формуванні умінь досягнути ці твори та використовувати набуті знання в житті, щоб учень міг думати, аналізувати, прогнозувати, шукати, обробляти факти та правильно розуміти контекст. Елементи компаративного аналізу стануть чудовим інструментом, які сприятимуть формуванню компетентної особистості. Курс зарубіжної літератури в школі максимально наближений до реального життя і дозволяє моделювати реальні ситуації, які навчать учнів приймати правильні та обґрунтовані рішення.

Висновки до 2 розділу

У розділі проаналізовано методичну літературу, розроблено власний конспект уроку та методичні рекомендації щодо застосування компонентів компаративістики на уроках зарубіжної літератури.

Визначено мету використання компонентів компаративістики на уроках зарубіжної літератури, яка полягає в розширенні кругозору учнів, побудові міжпредметних та міжтекстових зв'язків, що сприяє ефективному формуванню компетентної особистості. Включення компонентів компаративістики дозволяє порівнювати різні аспекти творів, такі як стиль, тематика, сюжетні лінії, символіка та інші художні елементи. Використання компонентів компаративістики сприяє не лише розкриттю глибинного змісту творів, але й розумінню особливостей та унікальності цих творів. Побудова паралелей між різними творами дозволяє нестандартно підійти до формування чіткого розуміння єдиного літературно-історичного процесу.

Схарактеризовано особливості використання компонентів компаративістики. Матеріалом для включення компонентів компаративістики можуть бути художні твори різних авторів, художні твори одного автора, художні твори, які відносяться до різних літературних епох або ж однієї, в залежності від мети, яку потрібно досягти в результаті включення цього задання в зміст уроку.

Установлено методи, які використовуються у процесі використання компонентів компаративістики: метод творчого читання, проблемний, метод порівняння (творів мистецтва, художніх творів між собою, художнього твору та його джерела). Засобами компаративного аналізу виступають таблиці, діаграми, «живі презентації», ментальні карти, інфографіки, проєкти, буктейлери.

Запропоновано шляхи включення компонентів компаративістики у зміст уроків зарубіжної літератури, а також перелік творів, на основі яких можна організувати цю роботу; розроблено завдання для включення елементів компаративного аналізу та урок зарубіжної літератури в 11 класі з елементами

компаративного аналізу. Розроблені нами методичні рекомендації, завдання з компонентами компаративістики, розроблений урок зарубіжної літератури можуть бути використані в практичній педагогічній діяльності вчителів для організації навчальної діяльності, а також можуть стати основою для подальших методичних розвідок у цьому напрямі.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі визначено особливості використання елементів компаративістики на уроках зарубіжної літератури.

На підґрунті вивчення й аналізу наукової літератури визначено сутність та особливості компаративістики та компаративного аналізу. Установлено, що порівняльне літературознавство або компаративістика – це наукова дисципліна, яка вивчає зв'язки, явища, відомості літератури у порівнянні з іншими сферами життя та дисциплінами. Цей термін пов'язаний з багатьма галузями знань і виходить далеко за рамки вивчення літератури (мистецтво, філософію, музику та історію, релігію та політику). Можна виокремити «пасивну» і «активну» стадії розвитку компаративістики. Метод компаративного аналізу використовується не лише в літературі, а й соціології, політології, філософії, мистецтві та у багатьох сферах людського життя. Сутність компаративного аналізу виходять із особливостей використання їх елементів, основою аналізу є порівняння та інтерпретація отриманих результатів.

Визначено специфіку застосування компаративістики на уроках зарубіжної літератури. Схарактеризовано схему компаративного аналізу, до якої входять час написання твору; суспільно-політичні обставини; літературні напрями, школи тощо; менталітет, психотип нації; біографія письменника; психологія художньої творчості; сюжет; тема, ідея, проблематика; жанр; композиція; мовні засоби. Виділено етапи включення елементів компаративного аналізу, серед яких підготовчий (визначення точок порівняння творів), етап безпосереднього включення та етап аналізу ефективності.

Визначено методи (метод творчого читання, евристичний, дослідницький, переклад якоїсь частини або повного твору, проблемний, інтерактивний) та прийоми (індивідуального читання, коментованого читання) компаративного аналізу в процесі вивчення художнього твору. Включення елементів компаративного аналізу передбачає використання таких форм порівняльного

методу: природно-порівняльний, історико-типологічний, історико-генетичний, власне порівняння.

Запропоновано методичні рекомендації щодо практичного застосування компаративістики на уроках зарубіжної літератури. Представлено перелік завдань з елементами компаративного аналізу задля вирішення визначених у програмі із зарубіжної літератури завдань навчального предмету; план системи уроків із елементами компаративного аналізу та перелік творів, які можуть вивчатися засобами компаративного аналізу. На основі аналізу наукової та методичної літератури розроблено план-конспект уроку з елементами компаративного аналізу. В конспект уроку включено елементи компаративного аналізу, використано метод творчого читання, розв'язання проблемної ситуації, евристичної бесіди, складання порівняльної таблиці та інтегрований метод (робота з ілюстраціями).

Список використаної літератури

1. Бондаренко Л. Г. Вивчення ліричних творів на уроках української літератури у взаємозв'язку із зарубіжною (9—11 класи). Дис... канд. пед. наук: 13.00.02 — К., 2001. — 178 с
2. Будний В. Порівняльне літературознавство : підручник для студ. вищих навч. закл. / Будний Василь Володимирович, Ільницький Микола Миколайович. – К. : Києво-Могилянська академія, 2008. – 430 с.
3. Волощук Є.В. Західні літературознавчі концепції – вітчизняній методиці // Зарубіжна література в навчальних закладах України. – 1999. – № 11.
4. Галич, Олександр Андрійович. Теорія літератури : Підручник для студ. філол. спец. вищ. закладів освіти / О. А. Галич [та ін] ; наук. ред. О. А. Галич. – Київ: Либідь, 2001. – 486 с.
5. Гетьман О.Г. Кожному учню прищепити вміння естетично сприймати художній текст / Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. - 2004. - №11. - С. 9.
6. Гордієнко О. Компаративістика як метод вивчення літератури: її становлення і актуальні питання [Електронний ресурс] Теорія літератури. 2007. Режим доступу до ресурсу: <https://ukrlit.net/article1/1867.html>.
7. Градовський А.В. Компаративний аналіз у системі шкільного курсу літератури: методологія та методика: Монографія. – Черкаси: Брама, 2003. – 292 с
8. Гурдуз А. Компаративістика і літературний процес : Навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2017. – 242 с.
9. Доманський В.А. У пошуку методологічних основ викладання літератури // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 1997. – №12.

10. Зарубіжна література (рівень стандарту): підруч. Для 11 кл. закл. загал. серед. Освіти. В. В. Паращич, Г. Є. Фефілова, М. В. Коновалова. Харків : Вид-во «Ранок», 2019. 160 с.
11. Зарубіжна література (рівень стандарту): підруч. для 11 кл. закладів загальної середньої освіти. О. О. Ісаєва, Ж. В. Клименко, А. О. Мельник. К. : УОВЦ «Оріон», 2019. 224 с.
12. Зарубіжна література 10 – 11 класи. Рівень стандарту. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. – 2022. – 56с.
13. Затонський Д.С. Відкривати вікна в світ культури // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 1997. – №7.
14. Ісаєва Н. Літературознавча компаративістика та перспективи дослідження українсько-китайських літературних взаємин / Н. Ісаєва. – С. 21–25.
15. Криворучко О. В. Компаративний аналіз як засіб розвитку полікультурної компетентності учнів на уроках зарубіжної літератури. Словесник.
16. Куцевол О. М. Сучасні типи уроків зарубіжної літератури // Всесвітня література та культура в середніх навчальних закладах України. — 2001. — № 2. — С. 30-31.
17. Куцевол О.М. Методика уроків компаративного аналізу / О.М. Куцевол // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 2004. – № 10. – С. 2–4.
18. Куцінко О. Г. Усі уроки зарубіжної літератури. 10 клас. Профільний рівень + рівень стандарту. I семестр : [Текст] / О. Г. Куцінко. — Х. : Вид. група «Основа», 2018. — 240 с. : схеми, табл., іл. — (Серія «Усі уроки»).
19. Лексикон загального та порівняльного літературознавства. - Чернівці: Золоті литаври, 2001 . - 636 с.
20. Лехкобит Л. М. Компаративний аналіз як засіб розвитку полікультурної компетентності учнів на уроках української літератури. Навчально-методичний посібник / Л. М. Лехкобит. // Сарни. – 2014.
21. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т. 1 / Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. — К: ВЦ «Академія», 2007. — 608 с. (Енциклопедія ерудита).

22. Літературознавча компаративістика. Навчальний посібник /Ред. Р.Т.Гром'як., упоряд.: Р.Т.Гром'як, І.В.Папуша. — Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ ТДПУ, 2002. — 331 с.
23. Мацевко-Бекерська Л. В. Методика викладання світової літератури: навч.-метод. посіб. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 296 с.
24. Мірошниченко Л.Ф. Винятковість нового шкільного предмета і специфіка його викладання // Зарубіжна література в навчальних закладах України. — 1999. — № 11.
25. Мориконь О. М. Компаративістика як ефективний засіб формування читацької компетентності учня / Олена Миколаївна Мориконь., 2021.
26. Науменко Л. О. Компаративна методика викладання зарубіжної літератури у світлі професійної компетентності учасників освітнього процесу [Електронний ресурс] / Лілія Олексіївна Науменко. — 2017. — Режим доступу до ресурсу: <https://naumenkolilia.blogspot.com/2017/02/blog-post.html>.
27. Орлова О. В. Методика навчання зарубіжної літератури : навч.-метод. посіб. для підготовки здобувачів освітнього ступеня «бакалавр» філологічних спеціальностей педагогічних закладів освіти. Полтава : ПНПУ, 2021. 109 с.
28. Павличко, Соломія Дмитрівна. Теорія літератури / Соломія Павличко. — Київ: Основи, 2002. — 679 с.
29. Папуша І. До методології літературознавчої компаративістики //Літературознавча компаративістика. Навчальний посібник /Ред. Р.Т.Гром'як., упоряд.: Р.Т.Гром'як, І.В.Папуша. — Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ ТДПУ, 2002. — 331 с.
30. Печончик К. В. Компаративний аналіз на уроках української та зарубіжної літератури / К. В. Печончик, О. А. Савонік. — Новаки, 2017.
31. Пехота О.М. Освітні технології: навч.-метод.посіб / О.М. Пехота, А.З. Кіктенко, О.М. Любарська та ін. / За заг. ред. О.М. Пехота. - К.: А.С.К., С. 11.

- 32.Поліщук Г. Б. Компаративний аналіз біблійних образів, мотивів, сюжетів у творах зарубіжних та українських авторів / Поліщук Г. Б. // 1. – 2022. – Том 33 (72) № 1 Ч. 3. – С. 95-99.
- 33.Порівняльне літературознавство [Електронний ресурс]. 2013. Режим доступу до ресурсу: http://megalib.com.ua/content/22_12_Stryktyra_zavdannya_i_statys_komparativni_stiki.html.
- 34.Сафарян С. І. Фонові знання: зміст, визначення, види // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. — 2001. — № 2. — С. 2-6.
- 35.Світ наукових досліджень. Випуск 23: матеріали Міжнародної мультидисциплінарної наукової інтернет-конференції (м. Тернопіль, Україна, м. Ополе, Польща, 24-25 жовтня 2023 р.) / за ред. : О. Патряк та ін. ГО “Наукова спільнота”, WSZIA w Opolu. Тернопіль: ФО- П Шпак В.Б. 2023. 294 с.
- 36.Слоневська І. Б. Культурологічна роль літературної освіти у контексті сучасних освітніх реформ / І. Б. Слоневська. – С. 130–132.
- 37.Старостин С. А.. Праці по мовознавству. Порівняльне мовознавство й етимологічні бази даних. М., 2007. С. 770-778.
- 38.Сучасна літературна компаративістика: стратегії і методи. С91 Антологія / За заг. ред. Дмитра Наливайка. - К.: Вид. дім «Києво- Могилянська академія», 2009. - 487 с.
- 39.Чередник Л. А. У пошуках істини (Метод компаративного аналізу при вивченні зарубіжної літератури) // Всесвітня література та культура в середніх навчальних закладах України. —2001. — № 7. — С. 21-22.
- 40.Шалагінов Б. Б. Компаративістика як складова шкільної літературної освіти: Всесвітня література в школах України. 2014. № 2. С. 7-11.
- 41.Штейнбук Ф. М. Методика викладання зарубіжної літератури в школі : Навчальний посібник . 2- г е вид. , випр . та уточн . — Тернопіль : Мандрівець , 2009 . — 280 с.

42. Ben Hutchinson. *Comparative Literature: A Very Short Introduction* / Ben Hutchinson. – Oxford, United Kingdom: Oxford University Press, 2018. – 139 c.
43. Caoagdan, Angeli and Grino, Rhea Hope and Milallos, Jovelyn and Vigonte, Florinda and Abante, Marmelo V., *JOB SATISFACTION AND MOTIVATION: A COMPARATIVE ANALYSIS WITHIN THE SPHERE OF PUBLIC AND PRIVATE ADMINISTRATIVE DOMAINS* (November 9, 2023). Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=>
44. Catherine Brown. What is ‘Comparative’ Literature? [Электронный ресурс] / Catherine Brown // *Comparative Critical Studies*. – 2013. – Режим доступа до ресурсу: <https://doi.org/10.3366/ccs.2013.0077>.
45. Charles C. Ragin. *Comparative Sociology and the Comparative Method* / Charles C. Ragin. // Brill. – 1982. - *Comparative Sociological Research in the 1960s and 1970s*. – c.102-120
46. Collier, David, *The Comparative Method* (1993). *POLITICAL SCIENCE: THE STATE OF DISCIPLINE II*, Ada W. Finifter, ed., American Political Science Association, 1993, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1540884>
47. Damrosch D. *Comparing the literatures : literary studies in a global age* / D. Damrosch. – Princeton: Princeton University Press, 2020. – 386 c.
48. De Zepetnek S. T. *Comparative Literature: Theory, Method, Application* / S. de Zepetnek. – Amsterdam: Rodopi, 1998. – 297 c.
49. Dennis J. Sumara. *Why Reading Literature in School Still Matters Imagination, Interpretation, Insight* / Dennis J. Sumara. – New York: Routledge, 2002. – 200 c.
50. Gifford H. *Comparative Literature* / Gifford. – London: Routledge, 2020. – 116 c. – (Humanities, Language & Literature).
51. Giulia De Gasperi, Joseph Pivato. *Comparative Literature for the New Century*.- McGill-Queen's Press – MQUP, 2018 p. - 335 c.
52. Grishakova M. *State of the Discipline Towards Comparative Narrative Studies* [Электронный ресурс] / M. Grishakova // *Literary Violence Issue 2.2*. – 2012. – Режим доступа до ресурсу: <http://inquire.streetmag.org/articles/79>.

53. Jüri Talvet. *Critical Essays on World Literature, Comparative Literature and the “Other”* / Jüri Talvet. – Newcastle-upon-Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2019. – 211 c.
54. Matt Seymour, Theresa Thanos, George E. Newell, David Bloome. *Teaching Literature Using Dialogic Literary Argumentation* / Matt Seymour, Theresa Thanos, George E. Newell, David Bloome. – New York: Routledge, 2020. – 174 c.
55. Oliver Tumbo (Author), 2020, *A Comparative Analysis of William Shakespeare's "Macbeth" and Arthur Miller's "Death of a Salesman"*, Munich, GRIN Verlag, <https://www.grin.com/document/966948>
56. Rose, R., & Mackenzie, W. J. M. (1991). Comparing Forms of Comparative Analysis. *Political Studies*, 39(3), 446-462. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9248.1991.tb01622.x>

Додаток А

План-конспект уроку для 11 класу з зарубіжної літератури

Порівняння образів Фауста й Вагнера

Мета — формувати компетентності:

предметні (уміння порівнювати образи Фауста й Вагнера, висловлювати ставлення до літературних персонажів; критичне мислення; літературний смак);

ключові (уміння вчитися: прагнення літературної освіченості з метою саморозвитку; математичну: уміння встановлювати причиннонаслідкові зв'язки між подіями твору та еволюцією персонажа; комунікативну: навички ефективної роботи в парі й колективі; інформаційну: уміння знаходити та опрацьовувати інформацію; загальнокультурну: прагнення збагатити свій світогляд, розширити лексикон).

Тип уроку: урок розвитку мовлення.

Міжпредметні зв'язки: мистецтво (художня культура).

Обладнання: портрет Й. В. Гете, тексти трагедії «Фауст».

Перебіг уроку

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

Перевірка домашнього завдання.

Інтерактивний прийом «Методика взаємозапитань» (*Учні ставлять одне одному запитання й відповідають на них. Якщо школярі не зважили на якісь важливі деталі, запитання формулює вчитель.*)

Методичний коментар. «Методика взаємозапитань» — це різновид діяльності, який дає учням змогу випробувати себе в ролі вчителя й управляти процесом читання чи узагальнення знань. Учень готує запитання і ставить його однокласникам. Отримавши відповідь, він погоджується з нею або коригує її. Потім йому ставлять запитання, на яке він відповідає.

III. Оголошення теми й мети уроку. Мотивація навчальної діяльності.

Слово вчителя

— Як ви вже знаєте, трагедія «Фауст» — твір, над яким Й. В. Гете працював протягом усього життя і в якому втілено життєвий досвід і творчі пошуки автора. Головний герой — лікар Йоганн Фауст, за допомогою якого автор намагається розв'язати головне питання — у чому сенс життя людини. Цей образ є доволі незвичним, і для того, щоб підкреслити його незвичайність, Гете вводить образ Вагнера. З якою метою це зроблено — ми сьогодні з'ясуватимемо.

(Учні занотують до зошитів тему уроку.)

IV. Робота над темою уроку

1. Вступне слово вчителя

— Вам уже відомо, що прототипом головного героя був середньовічний лікар та маг Фауст, який жив у XVI ст. у Німеччині. Про цю людину створено багато легенд і художніх творів. Сучасники вважали Фауста унікальною особистістю, адже він був водночас і астрономом, і астрологом, і лікарем, і чарівником. Але відомим він став завдяки тому, що наважився укласти угоду з містичними силами. Однак герой Гете суттєво відрізняється від легендарного: реального Фауста розглядали до Гете як нещасного вченого, який насмілювався звернутися до містики, а Фауст видатного Гете — це людина, вільна духом, мудра й непересічна. У головного героя в трагедії є антипод — учений Вагнер. Між ними — величезна світоглядна прірва, про яку пропонуємо сьогодні поговорити.

2. Аналізування образу героя літературного твору

Колективно схарактеризуйте Вагнера, спираючись на дібраний удома матеріал та наводячи відповідні цитати з тексту.

Матеріал для вчителя. Вагнер, на відміну від Фауста, є прикладом кабінетного вченого. Він вважає, що таємниці буття можна відкрити за допомогою книжкових знань, тому безперервно вивчає безліч книг, вправляється в риториці, навчається акторського мистецтва. Однак це все пасивне знання життя.

Вагнер цілком задоволений собою і своєю ерудицією. Герой заглиблюється у вивчення давніх мов, вивчає твори античних письменників. Його погляд спрямований на давно минулі часи, не відображені на папері, а не на феномени у реальному житті. Попри високий рівень інтуїції, Вагнер є закоснілою й обмеженою особистістю.

Уперше у творі Вагнер з'являється в розділі «Ніч». З діалогу з Фаустом ми дізнаємося про те, що Вагнер не прагне пізнати таємниці буття й намагається тільки створити враження людини, яка все знає. У сцені «Біля воріт», на противагу Фаустові, Вагнер іронічно ставиться до слів учителя, вважаючи примхам любов до краси природи та захоплення нею. Він не може зрозуміти духовних поривань Фауста.

Вагнерові також є чужими проблеми народу. Єдине, що його захоплює,— це читання книг. Наука для нього існує тільки заради власне науки, яка для нього є самоціллю. Він має високий інтелект, але це не робить його справжньою людиною, оскільки він не має жодної гідної мети. Знання Вагнера не мають практичного застосування. Навіть Мефістофель глузує над ним, вважаючи схоластику марнуванням часу.

2. Порівняльна характеристика образів героїв літературного твору (робота в малих групах; запис до зошитів)

У складі 7 малих груп порівняйте образи Вагнера та Фауста з позицій: *1-ша група* — ставлення до науки; *2-га група* — сприйняття процесу пізнання; *3-тя група* — ставлення до світу; *4-та група* — сприйняття природи; *5-та група* — розуміння смислу буття; *6-та група* — ставлення до людей; *7-ма група* — сприйняття слави.

Методичний коментар. Робота в малих групах передбачає незначний обсяг роботи для 2–4 учнів. Учитель регламентує час для виконання завдання, однак може його продовжити, оскільки під час презентації результатів роботи групи решта груп припиняє діяльність — вони беруть участь в обговоренні, можуть формулювати запитання чи доповнювати відповіді однокласників.

Очікуваний результат

Таблиця 2.2

Порівняльна характеристика Вагнера та Фауста

Фауст	Вагнер
<i>1-ша група</i> — ставлення до науки	
Фауст — творець, для нього наука має значення лише тоді, коли вона пов'язана з життям, проблемами буття. Він самовіддано шукає істину в науці і в житті, не зупиняючись перед перешкодами	Вагнер — ремісник у науці, кабінетний учений. Його істини мертві, відірвані від життя
<i>2-га група</i> — сприйняття процесу пізнання	
Фауст зазнав злетів і падінь у процесі пізнання, але його ніщо не зупиняє	Вагнер боїться поривань духу, він ладен дотримувати усталених догм, аніж шукати істин
<i>3-тя група</i> — ставлення до світу	
Фауст намагається пізнати світ, який для нього безмежний і розмаїтий. Герой усвідомлює себе частиною світу, відкриває його у своїй душі	Вагнер відгородився від світу мертвою наукою, він не знає й боїться його
<i>4-та група</i> — сприйняття природи	
Фауст схиляється перед красою і мудрістю природи, навчається у неї гармонії	Вагнер не розуміє природи, він відірваний від природного життя

<i>5-та група</i> — розуміння смислу буття	
Сенс буття для Фауста — головна мета його життя, яка спонукає його долати важкий і тернистий шлях	Вагнер вважає, що неможливо знайти «основу основ», тому шукати смисл буття — марна справа
<i>6-та група</i> — ставлення до людей	
Фауст не відділяє себе від народу, бере на себе духовний тягар проблем людства	Вагнер зневажає народ, протиставляє себе людям
<i>7-ма група</i> — сприйняття слави	
Фауст байдужий до слави. Його хвилює лише нерозгаданість буття	Вагнер мріє про поклоніння юрби

V. Узагальнення й систематизація здобутих знань, умінь та навичок

Творча робота (запис до зошитів)

Напишіть стисле есе (7–9 речень) *«Вагнер і Фауст. Кому я віддаю перевагу?»*.
(Охочі зачитують свої роботи.)

VI. Підбиття підсумків уроку. Рефлексія

Коллективне узагальнення (Висновок колективного узагальнення озвучує вчитель.)

— Фауст і Вагнер — два різні типи вчених. Вони різняться як обсягом знань, так і поглядами й переконаннями. Вагнер немов живе минулим, вивчаючи стародавні тексти, а Фауста тягне до справжнього. Він шукає своє «чудової миті», а його учень просто вивчає давно відкриті знання. Бажання Фауста пізнати всі таємниці буття, дізнатися, що ж таке справжнє щастя,— ось що відрізняє його від Вагнера та від більшості інших героїв драми.

Інтерактивний прийом «Діаграма Венна»

За допомогою діаграми Венна складіть схему за темою *«Вагнер та Фауст»*.

VII. Домашнє завдання

Для всіх: схарактеризувати образ Маргарити, дібрати цитати для цієї характеристики.

Випереджальне (індивідуальне; для 3–4 учнів): підготувати повідомлення про ставлення до жінки за часів Й. В. Гете в Німеччині та в інших країнах; про втілення трагедії «Фауст» у різних видах мистецтв; про українські переклади трагедії Гете та ставлення до цього твору в Україні.

Додаток Б

План-конспект уроку для 11 класу з зарубіжної літератури

Фауст та Маргарита. Утілення трагедії в різних видах мистецтв. «Фауст» в Україні

Мета — формувати компетентності:

предметні (уміння характеризувати образ Маргарити, висловлювати ставлення до літературних персонажів; критичне мислення; літературний смак; знання про втілення трагедії «Фауст» у різних видах мистецтв, про ставлення до цієї трагедії в Україні); □

ключові (уміння вчитися: прагнення літературної освіченості з метою саморозвитку; математичну: уміння встановлювати причиннонаслідкові зв'язки між подіями твору та еволюцією персонажа; комунікативну: навички ефективної роботи в парі й колективі; інформаційну: уміння знаходити та опрацьовувати інформацію; загальнокультурну: прагнення збагатити свій світогляд, розширити лексикон).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на цій основі вмінь та навичок.

Міжпредметні зв'язки: мистецтво (художня культура).

Обладнання: портрет Й. В. Гете, тексти трагедії «Фауст».

Перебіг уроку

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

Бліцопитування

- Чому об'єктом суперечки між Богом і Мефістофелем став Фауст?
- Схарактеризуйте ставлення Бога до Фауста.

- На вашу думку, з якою метою Мефістофель розпалює в серці Фауста любовний шал?

III. Оголошення теми й мети уроку. Мотивація навчальної діяльності

Слово вчителя

— Фауст не зазнав щастя в житті, тому що не кохав по-справжньому. Його почуття — диявольська спокуса, пошук самореалізації за рахунок іншої людини. Ось чому його засуджують і автор, і Бог. Як бачимо, невгамовність і незадоволеність Фауста, песимізм і нігілізм Мефістофеля — різні явища. Мефістофель упевнений в неможливості остаточного пізнання таємниць природи і сенсу людського життя; Фауст, навпаки, упевнений в необмежених можливостях людини і в її прийдешньому щасті. Він постійно сперечається з Мефістофелем і протистоїть його сухому раціоналізму, але водночас тверезість Мефістофеля, його цинічна відвертість є своєрідною реалістичною протиположністю ідеалістичним пориванням Фауста. Наскільки чистими й відвертими були поривання Фауста, ми спробуємо сьогодні з'ясувати.

(Учні занотують до зошитів тему уроку.)

IV. Робота над темою уроку

1. Дослідницька робота (у групах; запис до зошитів)

Дослідіть у складі 3 груп трагічний конфлікт «Фауст — Маргарита».

Завдання для 1-ї групи

- Схарактеризуйте образ Маргарити.
- Чи закономірним є фінал її життя?
- На вашу думку, чому Маргарита дістала прощення від Бога за гріхопадіння, убивство матері та дітовбивство?

Очікуваний результат

Маргарита — проста дівчина, не вирізняється ані гострим розумом, ані глибокими знаннями, ані високими мріями. Ця дівчина втілює відвертість, ясність, чистоту, вона земна та зрозуміла. Героїня твору готова поступатись, вміє прощати, скромна та з незлобивим характером, Фауста в ній приваблює те, що вона хоче залишатись в тіні. Маргарита готова для жертвовного та вірного кохання. Кохання повністю заволоділо нею, це єдина реальність для неї, але вона не може робити несправедливі речі, тому нещасливий фінал її життя та кохання стає логічним і неминучим: її дії суперечать її природі, а кохання, відданість, віра, перебуваючи в пасивному стані, завжди ставлять себе в залежність від життєвих випадковостей, від зовнішніх обставин, від чужих примх. Ми співчуваємо Гретхен, ми страждаємо разом із нею, але з перших сцен її появи відчуваємо приреченість дівчини.

Уже у в'язниці, напередодні страти, відмовившись від спасіння, Маргарита виказує жаль, розуміючи, що «завжди була безголосою». Вона звинувачує себе у тому, що порушила заповіді, піддалася силі та чарам Генріха-Фауста, безсловесно пішла за ним. Це не прозріння, а ствердження моральних позицій її. Водночас відчай героїні, бажання спокутувати провину, гостре відчуття особистої відповідальності за скоєне, відмова від будь-яких пільг для сумління підносять Маргариту на висоти страдницького душевного очищення. Навіть знаючи, що сонне зілля, від якого померла мати, вона отримала з рук Фауста, усвідомлюючи, що вбивство дитини було теж вимушеним, своєї вини Маргарита не перекладає на коханого. Смерть близьких, усвідомлена нею як велика провина, страх, ганьба, неможливість переступити через традиції, піддати сумніву старі догми моралі стали основними причинами її смерті.

І все ж, зберігши найкраще у своїй душі, вона і в загибелі возноситься над Мефістофелем. У фіналі першої частини Мефістофель, утративши сподівання вивести Маргариту з тюрми, вигукує: «Вона засуджена на муки!», але Голос із неба заперечує: «Врятована!». Бог прощає Маргариті її гріхи, і цим Гете

стверджує гуманістичне ставлення до жінки, яка має право на почуття та розуміння.

Завдання для 2-ї групи

- Проаналізуйте стосунки між Фаустом і Маргаритою.
- Чим закінчується їхнє кохання?
- На чий плечі лягає відповідальність за наслідки їхніх взаємин?
- Чому Маргарита відмовляється утекти з Фаустом із в'язниці, а Фауст залишає її там?

Очікуваний результат

Жодна із земних утіх, якими спокушає Фауста Мефістофель, ученому не до вподоби. Він прагне:

Вмістить в собі всі радощі і муки,

Все те, що людству випало на долю,—

І глиб, і вись...

Мефістофелю вдається вселити у Фауста думку про силу та красу кохання. Омолоджений Фауст бачить Маргариту, і в його серці прокидається жага кохання. Для Мефістофеля шлях до жіночого серця один — лестощі, подарунки, підкуп. Та кохання, що заповонило серце Фауста, підказує йому шлях до серця дівчини, і він обходиться без диявола. Фауст та Маргарита проводять теплі вечори разом, дівчина також охоплена пристрасстю і журиться за коханим.

Однак Фауст та Маргарита — люди різного соціального становища, інтелектуальної конституції, їхнє призначення різне, тому майбутнього у них бути не може. Фауст, хоча й кохає широко, не Золоті сторінки далеких епох б3 в змозі уявити собі це почуття кінцем шукань; він є егоїстом у своїй палкості ще й тому, що не може встояти перед її спокусами. Він ніколи б не отримав

задоволення від такого варіанту можливого людського щастя. Маргарита ж ніколи б не збагнула мети життя Фауста, тому їхні взаємини не могли мати оптимістичного фіналу. Кохання між Маргаритою та Фаустом не мало перспективи ще й тому, що існувала проблема, створена негуманним ставленням суспільства до жінки, яка мала позашлюбний зв'язок із чоловіком. Однак Гете вбачає причину трагічної розв'язки любовних стосунків між Фаустом і Маргаритою не стільки в соціальній сфері, скільки у сфері духовного розвитку героїв. Саме це спричинило те, що зустріч у в'язниці була останньою.

Завдання для 3-ї групи

- Чи змінило Фауста кохання до Маргарити? Якщо так, то як саме?
- У чому полягає подібність та відмінність кохання до Маргарити й Гелени?

Очікуваний результат

Стихія кохання захопила героїв трагедії. Але любовна колізія між Фаустом та Геленою Прекрасною, утрата ними сина та родинного щастя — це зображення тільки символічного кохання, у якому втілено думку просвітителів про роль античності в долі суспільства. Сутність стосунків Фауста і Маргарити — велике земне почуття, здатне змінювати людей. Кохання до Маргарити духовно піднесло Фауста: він зумів побачити в ній не тільки вродливу жінку, а й людину, у якої, хоч і обмежений, але свій внутрішній світ. Водночас прагнення самоствердження у коханні приводить ученого до надмірних життєвих домагань, до неодноразового мимовільного і трагічного порушення моральної межі. Він добре розуміє, що відносини з Гретхен закінчилися трагічно для дівчини з вини Фауста. Це кохання сформувало у Фауста почуття відповідальності за свої вчинки.

Кінець свого першого кохання та загибель Маргарити Фауст пережив тяжко, але прагнення дій змушує його продовжити пошуки щастя. Нове кохання — це володіння досконалою античною красою — Геленою, яку захистити від

покарання Менелая він так і не зміг; життя їхнього з Геленою сина Евфоріона обірвалося трагічно. Ми можемо говорити про те, що перше кохання розбудило у серці Фауста природні, кращі риси, а друге — корисливість, звичку до споживання та збайдужіння до високих почуттів.

2. Повідомлення учнів за випереджальним домашнім завданням (запис до зошитів)

За виступами однокласників складіть стислий опорний конспект.

(Учні виступають із повідомленням про ставлення до жінки за часів Й. В. Гете в Німеччині та в інших країнах.)

(Учні виступають із повідомленням про втілення трагедії «Фауст» у різних видах мистецтв (образотворчому, музиці, театрі, кіно та ін.).)

Очікуваний зміст повідомлення

До образу Фауста зверталось багато письменників, зокрема Я. М. Р. Ленц, Ф. М. Мюллер, Ф. М. Клінгер (Ф. І. Клінгер), Е. А. Ф. Клінгеманн та інші, але загальноновизнаним творцем «Фауста» вважають Й. В. Гете, який писав свій твір упродовж 60 років.

«Фауст» Гете значно вплинув на світову літературу. Образ Фауста надихав на творчість Дж. Г. Байрона, Дж. Мільтона, Т. Шевченка, Т. Манна, для якого Гете та його творчість стали зразком, гідним наслідування.

Прекрасні ілюстрації створили французький художник Ежен Делакруа, німецький Ернест Берлах, американський Роквелл Кент.

«Фауста» Гете неодноразово театралізовано. Так, Шарль Гуно створив оперу «Фауст». На мотиви гетевського «Фауста» писали музику Людвіг ван Бетховен, Гектор Берліоз, Михайло Глінка, Ріхард Вагнер, Петро Чайковський, Модест Мусоргський та ін.

До сюжету «Фауста» зверталися в кіно: зокрема, режисери Ф. В. Мурнау (1926, Німеччина), Р. Клер (1950; Франція, Італія).

Мефістофель є однією з головних дійових осіб багатьох відеоігр.

(Учні виступають із повідомленнями про переклади Й. В. Гете українською та ставлення до трагедії «Фауст» в Україні.)

Очікуваний зміст повідомлень

Й. В. фон Гете — видатний просвітник Німеччини, який посідає чільне місце поміж просвітників усього світу. Значний внесок зробив Гете в популяризацію Просвітництва на теренах України. Особливо тісними були його зв'язки з Харківщиною, де на той час відбувалося заснування першого університету. Гете був зацікавлений ідеєю добору викладацького складу для університету, особисто займався цим питанням (університет було відкрито 1805 року, а вже з 1803-го Гете листувався з попечителем Харківського Золоті сторінки далеких епох 65 навчального округу С. Потоцьким щодо добору кращих професорів та викладачів). Ім'я Гете було популярним у Харкові: ученогопросвітника обрали почесним членом ради Харківського університету, а на виборах ректора німецький митець був одним із перших претендентів на цю посаду.

Для Івана Франка Гете — один із найяскравіших європейських письменників, художні пошуки яких зумовили кардинальні зміни в характері художнього мислення, відкриття нових незвіданих горизонтів образного освоєння дійсності. Називаючи Гете найбільшим поетом нашого часу, український критик бачить у його творчості невідому раніше оригінальність та здатність незаангажовано тлумачити найрізноманітніші аспекти сучасного йому життя (об'єктивне зображення усіх верств тогочасного німецького суспільства, відтворення «найщоденніших, звичайних речей»).

Творча спадщина німецького просвітника привнесла в літературний процес України нові обрії осмислення людини й світу. У ХІХ ст. Гете перекладали П. Гулак-Артемівський (переспів балади «Рибалка»), І. Франко (численні статті,

нариси, огляди творчості Гете; перша передмова до перекладу «Фауста», переклад першої частини «Фауста»). У ХХ ст. твори Гете перекладали Д. Загул, М. Рильський, М. Бажан, М. Лукаш, І. Вирган. Відомий письменник-емігрант І. Качуровський, нещодавно повернутий до нас із забуття, здійснив дослідження «Відгуки творчості Гете в поезії Юрія Клена».

Значним був також вплив Гете на творчість українських письменників. Так, тема перемоги щирого кохання, зображена у творі Гете «Герман і Доротія», відображена у творі «Наталя, або Дві долі разом» М. Макаровського, традиція роману-виховання («Літа науки Вільгельма Майстера») — у творах Т. Шевченка «Художник», «Близнюки», а доля Гретхен («Фауст») відобразилась у долі Оксани («Сліпа» Т. Шевченка).

Як бачимо, українська література розвивалася під впливом прогресивних літературних ідей світу. У цей час письменництво України активізує пошук власного шляху в літературі, орієнтуючись на кращі зразки європейського художнього слова.

V. Узагальнення й систематизація здобутих знань, умінь та навичок.

Інтерактивний прийом «Сітка Елвермана» (робота в групах)

Розв'яжіть проблему й заповніть відповідними аргументами стовпці «Так» і «Ні» в «Сітці Елвермана», працюючи у складі тих самих 3 груп, що й на початку уроку.

Завдання для груп

1-ша група — чи заслуговує на виправдання Маргарита?

2-га група — чи можемо ми назвати Мефістофеля злим і підступним?

3-тя група — чи можна виправдати те, що Фауст залишив Маргариту у в'язниці?

VI. Підбиття підсумків уроку. Рефлексія

Коллективне узагальнення

(Висновок колективного узагальнення озвучує вчитель.)

— Опозиція Фауст — Мефістофель:

Таємні знання спокушають людину — людяність перемагає темні сили. У творі письменник трактує Бога та Божественне. Але для Гете Бог — це Бог природи й кохання. Тож Маргарита є виправданою.

Фауст постає перед нами як окрема людина зі своєю долею та як символ людини взагалі, у якій читач упізнає власні духовні пошуки. Ми разом із Фаустом шукаємо істину, що допоможе з'ясувати сенс нашого власного існування.

1. Дорожча не та істина, що сприймають на віру, а здобута власним досвідом.
2. Істину людина повинна не тільки сприйняти розумом, а й пережити всім серцем; це має бути особистісно сприйнята істина.
3. Істина повинна мати активний характер і виявлятися у вчинках людини.
4. Істина має бути співвіднесеною із загальними законами Всесвіту, із природою. А природа у Гете — радісна, прекрасна і любляча, інша назва її — Бог.
5. Людина, яка зрозуміла, у чому вища істина буття, має стати творцем культури. Людина йде з життя, але після неї залишається культура.

Вічними образи Фауста та Мефістофеля стали тому, що Фауст — уособлення нестримного прагнення людського духу вперед, а Мефістофель — уособлення скептичного заперечення.

VII. Домашнє завдання

Повторити вивчене за темою «Золоті сторінки далеких епох», підготуватися до написання контрольного твору.